

6. A SZÓRT TELEPHELYEK NÉPRAJZI ARCULATA

IDŐSZAKOSAN HASZNÁLT SZÁLLÁSOK

Az oroszhegyiek varsági szállástartása

Az oroszhegyi havasokban irtáskaszálókat birtokló hajdani oroszhegyi gazdák a rendszeresen használt távoli földjeiken gazdasági telephelyeket hoztak létre, amelyeket *szállás*-nak neveztek. A Varság területén huzamosan fenntartott legtöbb oroszhegyi szállás a XIX. században és a XX. század elején egy *csűr*-nek vagy *pajtá*-nak nevezett gazdasági rendeltetésű hatalmas faépítményből és egy emberi tartózkodásra használt kis faházból állt. Az oroszhegyi gazdák varsági szállásai a XX. században fokozatosan fogyatkoztak. A második évezred végén már csak hírmondóként látható néhány. Régi időket idéző oroszhegyi szállás épületgyűjtése maradt fenn többek között a sólyomkői temető közelében.⁴⁵²

Az oroszhegyi szállások azonban nem tűntek el nyomtalanul. Többségük helyén állandóan lakott hegyi tanya keletkezett. Csűrjeik, helyben hagyva vagy átköltöztetve, tanyai csűrökké válhattak. Sokszor emlegetett „oroszhegyi kicsi házaik” XX. század végi tanyák nyári konyhái, sütőházai gyanánt élhetnek; megnagyobbítva, átalakítva pedig lakóházaként is fennmaradhattak.

Az ún. *oroszhegyi kicsi házak* egyszerű, boronafalú faépületek voltak, amelyek kiegészülhettek egy előtér szerepű *ereszszel*. Nyitott tüzelőberendezésüket *kuptor*, *kuttur* néven emlegetik. Sajnos, az 1990-es években a kiterjedt varsági tanyavilágban egyetlen működő kuptort sem találtak a kitartóan kérdezősködő és szemlélődő néprajzkutatók, holott még az állandóan lakott nagy varsági tanyaházaknak is volt kuptoruk a XX. század első harmadában. A kuptorok megszüntetésének divatja a két világháború közti években söpört végig Varságon. A XX. század végén élő idősebb nemzedék emlékezete szerint a kuptoroknak egy nagy lapos kő volt az alapja. Azon égett a tűz. A hajdani kuptor alapját képező nagy követ 1991-ben e sorok írója még megsemmisíthette a fentebb említett sólyomkői *oroszhegyi kicsi házban*. Némely visszaemlékezés szerint a követ téglák is helyettesíthették. Él az emléke a tüztérbe nyúló, mozgatható üsttartó szolgálásnak vagy szolgálásnak, a cserepekből kirakott füstfogónak, a tetőtérben álló deszkakéménynek. Kutatásaink során többévi keresgélés jutalmaként öreg házak padlásán sikerült találnunk néhány olyan cserepet, amelyet valaha kuptor füstfogójának alkotórészeként használtak. Akad köztük mázatlan és kék, zöld mintás fehér mázas egyaránt. Egy részük valószínűleg ún. *küsmödi cserép*. Nyelvi adalékként előkerült még a nyitott tüztér megnevezésére a *gócalja* kifejezés.

Az *oroszhegyi kicsi házakban* melegedtek, főztek, aludtak a szállásokon kinttartózkodó, *szénacsináló* vagy állattelletető oroszhegyiek. A gócalján hasábfákkal tüzeltek. Estéknként a kuptor tűzének fényénél ettek és beszélgettek a havasokban éjszakázók.

⁴⁵² A szállás „oroszhegyi kicsi háznak” képe megjelent BÁRTH János 1996. első borítóján.

A fából épített csürök *odorjai*, *udorjai* a nyaranta gyűjtött szénának, *pajta* néven emlegetett istálló pedig a teletetett állatoknak nyújtottak védelmet. A szálláson éjszakázó szénafuvarozók és a szálláson dolgozó „szénacsinálók” is a csür istállójába kötötték be igavonó marháikat, illetve az ellátásukra kihajtott fejőstehenüket. Ha „szénacsináláskor” egyszerre sokan tartózkodtak a szálláson, néhányan a csürben kerestek maguknak fekvőhelyet.

A szállások júliusban, szénakaszálás és szénagyűjtés idején népesedtek meg legjobban. Ilyenkor a család asszonyai és gyermekei is feljöttek Oroszhegyről a havasi birtokra. A férfiak kaszálták, a nők forgatták és gyűjtötték a szénát. A nagyobb gyerekek segítkeztek a szénagyűjtésben. A kisebbek *dobnkában* vizet hoztak a legközelebbi forrásból a szénával foglalatostkodóknak.

Az oroszhegyi családok tehenesfogattal, ritkábban lovaskocsival „hurcolkodtak” ki Bagzosba, Tisztásra, Forrásközére, Sólyomköre a „szénacsinálás” kezdetén. Vittek magukkal zsírt, lisztet, kukoricadarát, túrót és főzőedényeket. Friss sajtot, ordát a varsági esztenákból is szerezhettek. A szekéren egy deszkaládában „utazott” a *majorság*, vagyis néhány baromfi. A tyúkok, csirkék a havasi tartózkodás alatt elkapirgáltak a szállás környékén. A család sertéseit a szekér után hajtották. A disznók a gyerekek felügyeletével legeltek, turkáltak a szállásépületek közelében. Előfordult, hogy a havasokba igyekvő oroszhegyi család egy fejőstehenet is kötött a saroglyához, hogy a „szénacsinálók” tejszüksége biztosítva legyen. A fejőstehenet a szállás csüristállójában tartották az igavonó barmokkal vagy a hámos lovakkal együtt, mivel júliusban nem járhattak szabadon a kaszálókon. Az istállóba rekesztett állatokat friss szénával etették.

Amikor végetért a „szénacsinálás”, a havasokban „nyaraló” oroszhegyi családok majorságostól, sertésestől, tehenestől hazaszekereztek Oroszhegyre. A szállások újra elcsendesültek.

A két háború közti években némely oroszhegyi családok nemcsak szénát kaszáltak varsági birtokukon, hanem a varsági lakosokhoz hasonlóan művelték is havasi földjeik egy részét. Az ilyen családok a tavasztól ősziig terjedő időszakban többször is megnépesítették varsági szállásukat. Hosszabb időt töltöttek kint *pityókaültetéskor*, rozsvetéskor, *pityókakapáláskor*, *szénacsináláskor*, aratáskor, csépléskor, *pityókaszedéskor*. Tulajdonképpen váltogatták tartózkodási helyüket az oroszhegyi belső határ és a varsági havasok között, annak megfelelően, hogy a mezőgazdasági tevékenység éppen hol volt időszerű.

A nyáron elkészített és a havasi szállás csürjének *odorjában* tárolt szénát a legtöbb havasi birtokkal rendelkező oroszhegyi gazda télen a varsági szálláson etette föl az állatokkal. Oroszhegyi, illetve varsági vélekedés szerint a havasokban termett széna nem olyan jó minőségű, mint az, amelyet Oroszhegy belső határában gyűjtöttek. Ezért a havasalji határreszen termett kiváló szénát igyekeztek a falusi csürben teletetett fejősteheneknek tartogatni. A kevésbé jó minőségű varsági széna megfelelt a tél első felében Varságon teletetett ún. *cellengő* állatoknak. *Cellengő*-nek nevezték az állatállományt az állomány részét, amelyet az Alföldön a *heverő marha* névvel illettek: elsősorban a meddő és a növendék, vagyis a nem fejős szarvasmarhát. Jellemző, hogy azok a gazdák, akik hazahordták a varsági szénát Oroszhegyre, otthon is a cellengők etetésére használták.

A cellengő marha a nyarat a havasi *regelőn* töltötte. A *majorok* szeptember végén, Szent Mihály napján lehajtották a havasi csordákat Oroszhegyre, ahol *számba adták* az állatokat. A juhokkal okt. 5-én számoltak el. Oroszhegyen október elején *szabadult* a tarló. A hó leeséséig a nyomásos határ tarlóján jártak a marhák.

A legtöbb oroszhegyi család november elején, november közepén hajtotta föl Varságra azokat az állatokat, amelyeket ott akart teletetni. A *cellengők* mellé kerülhetett néhány fejőstehén és ló is. Egy fejőstehenet – általában kevés tejet adót, vagy gyenge borjusat – mindenképpen felhajtottak a szállásra, hogy a kinttartózkodó állatgondozók hozzájuthassanak tejhez. Volt rá példa, hogy a marhával egyidőben a varsági szálláson teletették a juhokat is. Egy oroszhegyi származású varsági visszaemlékező szerint, gyerek korában, az 1930-as évek közepén 10 cellengő marhát és 20 juhot teletetett apjának bagzosi szálásán. A 10 marha és a 20 juh két oroszhegyi gazdaság tulajdona volt.

A teletetendő marhákat és juhokat 14-16 éves siheder korú legénykék hajtották Oroszhegyről Varságra a hóval borított erdei utakon. Legtöbbször 4-5 szomszédos szállás teletetői összefogtak, és együtt terelgették az állatokat a havasi telephelyekig. Megérkezésük után az összekeveredett jószágot gazdaságonként szétválasztották. Minden állat a gazdája szállására került. A gondozók a marhákat bekötötték a csűr *marhapajta* néven emlegetett istállójába.⁴⁵³ A csűr másik felébe kerültek a juhok.

A szállási teletetés ideje alatt az állatok szénát ettek. Itatásuk többféleképpen történhetett. A teletető legények legszívesebben egy közeli patakban itatták meg a jószágot. Pl. az alsóbagzosi teletetők a közeli Aranyos nevű vízben itatták állataikat naponta kétszer: reggel és este. Másutt kútból kellett hordani a vizet favödörökben. A legtöbb szállás közelében volt kövekkel kirakott ázott gödörkút, amely lehetett több szomszédos szállás közös kútja. Előfordultak közösen használt források is. A kutakról hordott vizet akkora *csebrek*be öntötték, amelyből két tehén tudott egyszerre inni. A vízérés és a vízfordás kellemetlen, fásasztó munka volt a jeges novemberi, decemberi hidegben.

Napközben és este, amikor az állatok ellátásán már túl voltak, valamelyik közeli szálláson összejöttek a teletető legénykék. Beszélgettek, kártyáztak, *fuszujkával* malmoztak. Falámpával, méccsel világítottak, de előfordult, hogy a *kuptor*, a *cserepes* szabad tüze adott fényt a kártyázáshoz és a malmozáshoz. Általában 4-5 szomszédos szállás teletetői jártak össze szabad idejüket eltölteni. Ha olyan helyzet adódott, segítettek egymásnak a munkában is. Az állatokat teletető fiatalok viszonylag sok időt töltöttek el zsindelecsinálással. Ebből némi hasznuk is származhatott. Előfordult, hogy ők csépeltek el kézicséppel a szállás közelében természet, október táján aratott és a csűrben összerakott rozst. A keletkezett zsoppot a gazda eladta, illetve csűrjének fedelét javította vele.

Szánkóval, szekérrel, lóháton a gazda rendszeresen, általában hetente meglátogatta a szállást. Ellenőrizte, hogy rendben folyik-e a teletetés; az állatokat gondozó fiatalember jól végzi-e a dolgát; az állatok egészségesek-e stb. A látogatások alkal-

⁴⁵³ Elmosódó, homályos néprajzi adatként felsejlik egy vastag rudakból összeállított, nyitott építmény képe is, mint az oroszhegyiek varsági szállásának hajdani marha-egyben-tartó karámja. A teletetéssel való összefüggése azonban nem kellően tisztázható.

mával élelmiszert, elsősorban kenyeret vitt a marhákkal, juhokkal foglalkozó fiának vagy alkalmazottjának. Egy éjszakát általában maga is a szálláson töltött, és csak másnap vágott neki a visszafelé útnak. A szállás meglátogatását összekapcsolhatta favágással, fahordással, faeladással, zsendelykészítéssel. Hazafelé tartva szekerét vagy szánját az udvarhelyi piacra szánt fával, távoli piacokra induló zsendellyel, illetve az oroszhegyi telken szükséges szénával rakta meg. A szállásokon teletető fiatalok táplálkozásában nagy szerepe volt a tejnek és a tejtermékeknek. Gyakran ettek tejbe aprított kenyeret. A tejet előzőleg a *gócalján korondi fazékban* fölforralták. Kedvelték a *domikás*, vagy *túrós cibere* néven emlegetett ételt. Ezt könnyen elkészítették. Cseréptálba száraz kenyeret aprítottak. Erre juhtúrót tettek. Megsózták, majd forró vízzel leöntötték. Kanállal ették. A teletető legény a táplálására kihajtott tehén tejének maradékát megalattta, fölöntötte és túrórt csinált belőle.

A karácsony előtti napokban a legtöbb szálláson abbahagyták a teletetést. Az állatokat hazahajtották Oroszhegyre, és teletetésüket a falusi csűr istállójában folytatták. A karácsonyi ünnepeket ember és állat a faluban töltötte. Az oroszhegyiek varsági szállásait belepte az egyre vastagodó hó. Tavaszig csend borult rájuk.

XX. század végi varsági öregek véleménye szerint az oroszhegyi gazdák azért teletették varsági szállásukon a marháikat és juhaikat, hogy ezáltal megszabaduljanak a megtermelt összes szénájuk hazaszállításának nagy tehertételtől, másrészt legyen trágyájuk a havasi kaszálók és esetleges *pityókaföldjeik* javítására. A magyarázók azt is tudni vélik, hogy karácsony táján azért hajtották haza az állatokat, hogy a tél második felében otthon is keletkezzen trágya, amelyet a belső határban használhattak föl.

Azok az oroszhegyiek, akik az ezredvégi emlékezzettel elérhető időben, tehát a XX. század első felében teletettek állatokat varsági szállásukon, nem lakatlan vadonban végezték munkájukat, mint egy-két évszázaddal korábban élt ősök. A XX. század első felében már farmtanyák százai álltak a varsági határban. Az oroszhegyi szállástartás visszaszorulóban volt. Egy letűnt világ gazdaság szervezési gyakorlatának maradványaként létezett. Következésképp, az oroszhegyi szállások használói lépten-nyomon találkoztak az állandóan lakott varsági tanyák lakóival. Eleve nem voltak idegenek, hiszen a tanyák népe is Oroszhegyről származott. A tanyaiak és a szállásokon dolgozó oroszhegyiek sok esetben rokon kapcsolatban álltak egymással. Így természetes, hogy gyakran együtt dolgoztak, együtt szórakoztak. A nyáron „szénát csináló” oroszhegyiek gyerekei szívesen játszottak a varsági tanyai gyerekek társaságában. Az oroszhegyi szállásokon állatokat teletető legények varsági lányokhoz jártak *vizitába*. A szállását meglátogató oroszhegyi gazda rendszerint felkereste varsági rokonainak házát. Előfordult, hogy testvérénél vagy más közeli rokonánál aludt. Ha bármilyen ok, pl. családi osztozkodás miatt a Varságon kaszálót birtokló oroszhegyi gazdájának nem volt csürje, varsági lakos szomszédját kérte meg, hogy szénáját a hazaszállításig annak tanyai csürjében helyezhesse el.

A Varságon kaszálót és szállást birtokló oroszhegyi gazdák egy része a XX. század első felében nem teletette állatait a tél első felében sem varsági szállásán, hanem a havasi birtokon termelt szénát télen hazahordta Oroszhegyre. A széna fuvarozását ritkán szekérrel, gyakrabban szánkóval végezték. A szánkóra *csúsztatót* szereltek. A szekér és a szánkó elé legtöbbször teheneket, ritkábban lovakat fogtak.

A tehén vontatású *terűs* szánra és szekérre nem ültek föl. A fuvarozó vezette teheneit. A lóvontatású *terűs* szánra és szekérre fölültek. A nehéz és hosszú utat egy nap alatt nem lehetett megjárni. Ezért a szénaszállítóknak egy éjszakát szállásukon kellett tölteni. A szánkót rendszerint este megrakták és reggel indultak Oroszhegy felé. Az Oroszhegyhez legközelebb eső varsági területéről, *Küküllő mellékéről* a 17 kilométeres út az alábbi helyeken haladt körösztü: *Küküllő-hágó – Küküllő-tető – Fenyőköze – Nyulád – Kápolna*. A szénaszállító szánra sok veszély leselkedett, pl. az úttalan utakon könnyen fölborulhatott. Ezért nem volt tanácsos egyedül menni szénáért. Ha nem mehetett két férfi a családból, akkor két szomszéd egyeztetve varsági utazásának időpontját. Segitettek megrakni egymás szánját, majd a két jármű egymás közelében haladt az erdei utakon.

A szénaszállítást a szükségletnek megfelelően végezték. Akkor került rá sor, amikor otthon, a falubeli csűrben már fogyóban volt a havasi széna.

A karácsony előtt Oroszhegyre hazahajtott *cellengő* marhákat és juhokat április első felében, de legkésőbb április közepén újra felhajtották a varsági szállásra. Az állatokat a novemberi kivonuláshoz hasonlóan a telettét legények telergették a hosszú úton. A marhák és a juhok éjszakára ugyanúgy istállóba kerültek, mint a novemberi és a decemberi teletetés idején. Nappal a szállástól nem túl messze eső magánbirtoklású, de koratavasszal szabadon járható területeken legeltek. Néha átmenetileg szabadon jártak, legtöbbször azonban a felügyeletükkel megbízott legény ott volt mellettük és vigyázott rájuk.

A fennsíkon épült szállások közelében *nem állt meg a jószág*, vagyis nem tudott mit legelni koratavasszal. A nagy patakok mély völgyeiben: a Küküllő, a Varság pataka és a Nagykút pataka *lokában* korábban nőtt a fű, mint a fennsíkon. Különösen korán kelt életre egy *sáté* néven emlegetett fűfajta. Ezért az állatokat igyekeztek a patak völgyekben legeltetni. A bagzosi szállások használói pl. a *Küküllő loka* nevű területen, vagyis a Nagy-küküllő völgyében járták marháikat és juhaikat azokban a koratavaszi hetekben, amikor azok még nem kerülhettek a havasi pásztorok elé.

A tavaszi kinttartózkodás idején az állatokat gondozó legények, gyerekek leggyakrabban kenyeret, szalonnát és korondi fazékban tárolt *szilvaéz-t*, vagyis kemény szilvalekvárt ettek. Az ellátásukra kihajtott tehén tejét itták.

Az állatokra felügyelő fiatalok április második felében és május elején szabadidejükben tisztították a szállásuk környékén elterülő családi birtoklású kaszálót. Szabadidőhöz pedig nappal leginkább úgy jutottak, hogy délelőtt szabadjára engedték a *lokban* a jószágot, majd néhány órás kaszálótisztítás után megkeresték a rájuk bízott állatokat. A kaszálótisztítás leginkább abból állt, hogy kivágták az előző évben nőtt bokrokat; kapával, gereblyével elegyengették a *vakontagok hancsoktúrásait*, valamint „levágták” és a kaszáló határvonalára hordták a hangyák által rakott dombocskákat. Minderre azért volt szükség, hogy nyáron könnyebb legyen a *szénafű* kaszásainak dolga. Az állatokkal szálláson tartózkodó fiatalok tavaszi munkái közé tartozott még a teletetés során keletkezett trágya elterítése a kaszálón.

Május 1-jén a juhokat a családi szállásokról elhajtották a *majorok* elé az *esztenákba*. A következő napokban a szállásokon tartózkodó legények és gyerekek

csak a szarvasmarhákat legeltették. Hamarosan végeszakadt ennek a tevékenységnek is, mivel máj. 10-én tilalom alá került a varsági tanyás-kaszálós határrész. Ettől a naptól kezdve nem lehetett szabadon legeltetni a magánbirtokokon. Ezért máj. 10-én a marhákat *majorok* elé hajtották, akik Szent Mihály napig legeltették azokat a Gyergyó felé eső östáj *regelőjén*, a *Bolygó* és a *Hosszúkö* tájékán. A *regelőre jog* alapján mehetett a közbirtokosság tagjainak jószágá. Két *jogra* lehetett kihajtani egy teljes értékű szarvasmarhát. A két éven aluli növendék állat legeltetéséhez egy *jogra* volt szükség. Ugyancsak egy *jog* kellett 5 juh legeltetéséhez.

Akinek egyáltalán nem volt *regelési joga*, az *füstjogot* váltott, vagyis *taxát* fizetett a közbirtokosságnak a kihajtott állatai után.

A két háború közti években a *majorok* szarvasmarhát és juhot egyaránt őriztek. Egy *major*hoz legtöbbször 30 marha és 300-400 juh tartozott. Ebben az időben a szarvasmarhák nagyszarvú *fejér marhák* voltak. Erejükre jellemző, hogy a *fényár*, vagyis augusztus dereka után meg-megjelenő medvét is *elhajtották*.

Máj. 10-e után az állatok tavaszi családi legeltetésével megbízott fiatalok magukra hagyták a szállásokat és visszatértek a faluba. Oroszhegy felé gyalogolva hazahajtották azt a fejős tehenet, amelyet a teje miatt hajtottak ki a szállásra. Otthon a falusi csordapásztor gondjaira bízta. A varsági szállás, ha rendszeres földművelést nem végeztek körülötte, a szénakaszálásig néptelen maradt.

Az állatok éjszakai helye és nappali tartási módja		Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.
Belső határban	Falusi telken, istállóban, takarmányon												
	Falusi telken, istállóban, a nyomásos határ felszabadított tarlóján, legelőn												
Havasokban	Szálláson, istállóban, felszabadított magánbirtoklású kaszálókon, legelőn												
	Szabadban, közbirtokossági legelőn												
	Szálláson, istállóban, takarmányon												

10. ábra. Az oroszhegyi parasztgazdaságok *cellengő* szarvasmarháinak évenként ismétlődő mozgása Oroszhegy belső határa és az oroszhegyi havasokból alakult Varság község területe között a XX. század első felében.
(Néprajzi gyűjtései alapján tervezte: Bárh János)

Összefoglalva az oroszhegyiek varsági szálláshasználatára, az emberek és állatok legjellemzőbb mozgására vonatkozó adatokat, megállapítható:

Január, február, március hónapokban a *cellengő* marha a falubeli csürben telet a fejőstehenekkel és a juhokkal egyetemben. Az állatok gondozói is a falusi telken tartózkodtak. A szállás használatlanul állt.

Áprilisban a *cellengő* állatokat (és a juhokat) kihajtották a varsági szállásra, ahol a marhák máj. 10-ig családi felügyelet mellett magánbirtokokon legeltek. Áprilisban és május első felében a szállás nemcsak az állatoknak nyújtott fedelet, hanem az állatokat gondozó embereknek is.

Május 10-től Szent Mihály napjáig, tehát május második felében, júniusban, augusztusban, szeptemberben a szarvasmarhák a közbirtokossági legelőn jártak. Május második felében és júniusban a szállás üresen állt.

Júliusban, a *szénacsínálás* idején a szállás átmenetileg megnépesedett, majd újra elcsendesült. Augusztusban, szeptemberben és októberben többnyire üresen állt. Szeptember végén a közbirtokossági legelőről hazakerültek az állatok Oroszhegyre, ahol októberben a felszabadított belső határ tarlóin legeltek.

Novemberben és decemberben a *cellengő marha* és a juhállomány a varsági szálláson telet. A szálláson tartózkodtak az állatok gondviselői is. A havasi széna fogytával karácsonyra visszakérültek az állatok a faluba, hogy a következő esztendő első három hónapját a falusi telek csürjében töltsék. Természetesen, karácsonyra hazaköltöztek a faluba a telettetők is. A szállás üresen várta a tavaszt.

A fent bemutatott szálláshasználati mód egy olyan séma, amely a XX. század végén élő varsági öregek visszaemlékezéseiből állítható össze. A valóság ettől bizonyára bonyolultabbnak látszott, talán bonyolultabb is volt. A tudományos megismerés azonban elkerülhetetlenné teszi az efféle vázlatok megalkotását. Ezáltal ragadható meg a lényeg, esetünkben: az oroszhegyiek varsági szálláshasználatának modellje. Bizonyára akadtak olyan oroszhegyi családok, amelyek másként használták varsági szállásukat, mint ahogyan azt a séma bemutatásakor leírtam. A XX. század első felében valószínűleg előfordult, hogy valaki egész télen Varságon teletette marháit. Esetleg nemcsak a *cellengőt* tartotta a szálláson, hanem a fejős állatokat is. Volt példa a marhák őszi és tavaszi *kosarzására*, vagyis mozgatható kerítésben tartására a kaszáló trágyázása céljából. A nagyobb arányú földművelés többszöri kinttartózkodást kívánt, mint a „szénacsínálásra” és a szénatelettetésre alapozott szállástartás stb. Nyilvánvaló, hogy az idő is hozott változásokat: a XVIII. századi, a XIX. századi és a XX. századi szálláshasználat módja között voltak különbségek.

A sokféleség látszata mögül azonban elősejlik az a séma, amelyet az elhanyagolható eltérések mellőzésével fentebb bemutatam. Bár a néprajzi adatközlések egy olyan korra vonatkoznak, amikor az oroszhegyiek varsági szállástartása már visszaszorulóban volt, és ez a szállástartás a farmtanyák közti területeken már valamiféle reliktum-tevékenységnek számított, mégis feltételezhető, hogy a szálláshasználat felvázolt modellje némi korrekcióval visszavetíthető a néprajzi emlékezettel már elérhetetlen XX. század előtti időkre.

Varságiak varsági szálláshasználata – magányos szénacsűrök

A XX. század végén több olyan varsági gazdaság létezik, amelynek két *bennvalója* van. Az egyik a család tényleges lakóhelye, a másik pedig hobby-tanya vagy ideiglenesen használt távoli gazdasági telephely. Efféle helyzet akkor és úgy jött létre, ha valamelyik varsági család elnéptelenedett tanyát vásárolt vagy örökölt. Tanulmányomnak ebben a részében nem az ilyen tanyahasználattal, nem a gazdatanyákból létrehozott hobby-házakkal és nem a másodlagosan tartozék jellegű tanyákkal foglalkozom. Ellenben röviden bemutatom azokat a telepeket és épületeket, amelyeket hajdan a varsági tanyalakók Varság területén időszakos szállás gyanánt használtak.

Valamiféle átmenetnek tekinthető a másodlagosan tartozékká vált hajdani gazdatanya és a szállás szerepű szénatároló között az a hatalmas tisztási magányos csűr, amely egy kerített kaszáló közepén áll és Bálint (Bábi) Áron varsági gazda tulajdonában van. Valamikor ház is állt a csűr mellett és a telephely Szöcs István *bennvalója* volt. Amikor Bálint Áron megvásárolta, lebontotta a házat, a csürt viszont megtartotta, és hosszú évek óta szénatároló szállásként használja. Nincs távol a házától, így nem kell messziről fuvarozni a szénát. Az otthoni csűrjében úgysem férne el az összes megtermett szénája, ezért a magányos csűrbe kerül a Szöcs-féle kaszálón gyűjtött széna. Akkor visz haza belőle egy-egy szánkóval, szekérrel, amikor otthon szükség van rá.

Ugyanez a gondolat, ugyanez a gazdálkodási elv élte a magányos kis *szénacsűröket*. A házak udvarán álló impozáns, hatalmas csűrökkel ellentétben a magányos *szénacsűrök* egyhelyeséges, kis épületek. Egyetlen funkciójuk, hogy esőtől, hótól óvják a körülöttük gyűjtött és bennük felhalmozott szénát a hazaszállításig.

Mivel Varság határának magánbirtoklású részét tanyák hálózzák be, amelyek nemcsak lakóhelyek, hanem gazdasági telephelyek is, varsági földön viszonylag kevés magányos *szénacsűr* épült. A kezdetleges épületfajtából néhány látható *Sólyomkő* délkeleti oldalán, a *Boros pataka* tájékán. Egy jellegzetes *szénacsűr* áll a *Központ* közelében, a *Laposmagyaró* területén.⁴⁵⁴

A *szénacsűr*nek nevezett bódészerű, kevés műgonddal épített, deszkafalú, zsindeletű, magányos szénatároló épületek olyan kaszálókon jutottak szerephez, amelyeknek területe nem érintkezett a tulajdonosuk varsági háza körül fekvő földekkel. Amikor a varsági gazda a *szénacsűr* körül elterülő kaszálón dolgozott, esténként hazajárt a házába. A szénát is hazahordta az otthoni csűrbe, amikor szüksége volt rá. Legtöbbször télen, szánkóval szállította az illatos takarmányt. Mindebből az következik, hogy a *szénacsűr* mellett általában nem állt más épület. Gazdája ritkán látogatta. Gondosan bezárt magányos takarmánytároló építményként dacolt a havasi szélviharakkal.

Családi osztozkodások, öröklések, földcserék, földvásárlások során előfordult, hogy varsági állandó lakos olyan földhöz jutott Varság területén, amelyen régi oroszhegyi szállásépületek álltak. Ha a megszerzett föld közel esett a tanyájához, nem volt szüksége az oroszhegyi csűrre és házacskára. Ezért azokat lebontotta vagy elszállítás céljából eladta. Ha viszont a megszerzett föld távol esett a tanyájától,

⁴⁵⁴ Hasonló épületekben bővelkednek a szomszédos Hargita legkülönbözőbb területei.

érdemes volt megtartania a régi szállásépületeket! Ilyen esetben a varsági gazda ugyanúgy ideiglenes szállás gyanánt használta távoli birtoka szállásának épületegyüttesét, mint korábban az oroszhegyi tulajdonos.

Pál László hajdani varsági gazda, aki a *Tisztáson* lakott, a XX. század középső évtizedeiben, felesége, Kovács Juliska öröksége és birtokcseréje révén birtokolt egy 11 holdas kaszálót *Diafalvi Bagzosban*. A Tisztához távol cső birtokon állt egy csűr és egy *oroszhgyi kicsi ház*. Az épületeket Pál László megtartotta, sőt meg is újította. Gondozta és használta őket 1990-ig, eladásukig, Pál László fogadott fia és örököse, Pál Kovács Dénes is. A viszonylag nagy területű bagzosi kaszáló fűtermésének lekaszálása és csűrbe gyűjtése 4-5 napszamos kaszás közreműködésével legalább két hetet vett igénybe. A szénacsinálás idején a gazda családja a tisztási házból kiköltözött a bagzosi szállásra. A gazdasszony a szállási házban főzött és ott is aludt. A gazda a kaszás férfiakkal a csűrben húzta meg magát éjszakára. A gazda együtt kaszált a napszamosokkal. Az asszony *frusukról*, *délebedről*, *uzsonnyárról* gondoskodott, és töltögette a jutalom pálinkát a fáradt kaszásoknak. A gazda gyerekei, akik szintén a szállási házban töltötték az éjszakát, vizet hordtak a kaszásoknak és a szénagyűjtőknek.⁴⁵⁵ A *szénacsináló* család kihajtott az átmenetileg megnépesített szállásra egy-két tehenet is, hogy legyen tej és tejtermék a szénakaszálással és szénagyűjtéssel foglalatokodóknak. Amikor a 11 holdas kaszáló összes termése a szállási csűrben volt, a gazda családja hazaköltözött tisztási házába. A szállásépületek magukra maradtak. A bagzosi csűrben felhalmozott szénát a szükségleteknek megfelelően, télen szekérrel, szánkóval hordták haza a tisztási ház csűrjének *odorjába*, hogy feletessék a telelő állatokkal.

Varsági gazda szállása Küküllő-tetőn

A Nagyküküllő jobboldalán, Varság község határain kívül, a *Küküllő* nevű varsági tanyasűrösödéssel átellenben, Ülke és Szenttamás helységek Nagyküküllőig nyúló hajdani havasainak határa tájékán, kb. 850 méter magasságban, hatalmas erdőségek között terül el a *Küküllő-tető* néven emlegetett fennsík.⁴⁵⁶ Áthalad rajta a Küküllőből induló és a *Küküllő-hágón* felkapaszkodó, Oroszhegy felé vezető régi út. A Küküllő-tető területe nagyrészt irtott kaszáló, kisebb részt szántó. Az 1940-es években két telephely létezett a magas fekvésű tisztáson: a Horváth család állandóan lakott tanyája és egy varsági öreg gazda: Kovács Gyurka Péter időszakosan használt szállása.

A varsági Kovács Gyurka Péter *Küküllőben* lakott. A Küküllő-tetőn lévő birtokán egy nagy csűr és egy kis faház állt. Szarvasmarhát jobbra Küküllő-tetőn tartotta. Állandó alkalmazottakat, leginkább varsági fiatal legényt fogadott melléjük. 1944-től 1947-ig, 13 éves korától 16 éves koráig, az 1931-es születésű küküllői

⁴⁵⁵ Természetesen Pál Kovács Dénes gyerekeiről van szó, mivel Pál Lászlónak és Kovács Juliskának nem volt gyermeke.

⁴⁵⁶ Vö.: a III. katonai fölvétel (1882) *Küküllő-tető* helynevével. (HIT. III. kat. fölv. 5475/1.), valamint a 1943-ban felvett és 1944-ben kiadott katonai térkép *Horváth-tanya* helynevével (HIT. 1944. évi kat. térkép. 5475/Ny.).

származású Pál Katona Albert szolgált nála, aki 1993-ban a *Varság pataka* mellett álló házában megosztotta emlékeit e sorok írójával.

A fiatal szolgálégény az öreg varsági gazdától évente egy *rend ruhát* és két borjút kapott. A rend ruha posztónadrágból, *lájbiból* és kabátból állt. Az első két évben a borjúkat pénz helyettesítette. Egészen pontosan: a fiatal legény megvett a gazdától egy darab kaszálót, a későbbi házának helyét a Varság mellékén. Ennek árába számították be pénzbeli keresetét. Szolgálatát újévkor kezdte és újévkor fejezte be. A rábízott állatok legeltetése és gondozása volt a feladata. Kaszálnia nem kellett. A gazda napszámosokat fogadott a szállás körüli kaszáló szénájának lekaszálására, gyűjtésére és csűrbe rakására.

A szarvasmarhák a tél nagy részét a hegyi csűrben töltötték. Ősztől tavaszig elfogyasztották a nyáron gyűjtött szénát. Egyhangú téli mindennapjaikba a karácsonyi ünnepek tájéka hozott némi változatosságot. Karácsony előtt a szolgálfiú a hegyen telettetett állatokat lehajtotta a völgybe, a gazda *bennvalójára*, ahol egy hét alatt feletették a völgyben termett széna nekik szánt részét. Karácsonyi „vendégeskedésük” alatt gondozójuk is többször meglátogatta a szomszédságban lakó szüleit. Újév után a szolgálfiú folytatta a telettetést. Egy fejős tehén ismét lent maradt a völgyben, hogy mindig legyen friss tej a gazda házábanál.

Nyáron a Küküllő-tetőn tartott szarvasmarhák nappal a gazda magánbirtoklású erdejében és legelőjén legeltek. A szállásépületek közelében karókból felállított kerítésben: *kosárban* töltötték az éjszakát. A szopós borjúkat *kicsi kosárban* éjszakázták, hogy reggel a szolgálégény fejhessen magának elegendő tejet.

Nyári legeltetés idején a szolgálfiú időnként lehajtotta a szarvasmarhákat a völgybe, a Nagyküküllő partjára *delelteni*. A tehének szívesen *pancsoltak* a víz szélén a híd alatt. Amíg az állatok hűsöltek a patak partján a fiú meglátogatta a közelben lakó szüleit.

Az öreg gazda néhány naponként lovas szánkóval, illetve *ráfos szekérrel* felment Küküllő-tetőre, hogy megnézzze az állatait és fát hozzon haza. Ilyenkor élelmiszert vitt a szolgálfiúnak: kenyeret, juhtúrót, szalonnát. A felhozott élelmiszert a fiú megtoldotta a magakészítette túróval. A tehentől fejt tej egy részét ugyanis beoltotta, felöntötte. Ha sok lett a túró, a fölösleget levitte a völgybe a szüleinek.

Két korondi család szállása Ásottúttetején

A XX. század első felében Korond fenyőküti és pálpataki szállásainak többsége állandóan lakott hegyi tanyává alakult át. A *Korondi hegy* Varsággal házassági kapcsolatokat fenntartó, korondi eredetű tanyai lakossága egymással társadalmasult.

A korondiak terjeszkedése és térfoglalása nem zárult le Fenyőkút és Pálpataka keleti peremén. A legtávolabbi tanyák után közlegelő és hatalmas közbirtokossági őserdő kezdődött ugyan, amelyben a XX. századi törvények és a helyi rendelkezések lehetlenné tették a birtokfoglaló irtást, de a korondiak a saját községük határvonalának tájékára, a közbirtokosság erdején túlra is elláttak. Éberen figyeltek, és ha lehetőséget láttak a birtokszerzésre, azonnal cselekedtek. Így vette meg a XX. század elején kecsetiesektől a korondi Tófalvi Nyakas Sándor az *Ásottútteteje* nevű erdőséget a korondi határ, a kecsetiesek havasa és a varsági határ találkozása táján. A

megszerzett erdőség legmagasabb részén irtáskaszálót alakított ki és szállást hozott létre. Az 1910-es években már gyermekei: Tófalvi Nyakas Sándor és Tófalvi Nyakas Salamon használták az irtást. Az 1930-as években unokái követték a szállás-használatban. Közben az irtáskaszáló folyamatosan terebélyesedett. Két fenyőküti férfi, akiket a Salamon-ági örökösök fogadtak meg bérért, folyamatosan vágta az irtás szélén a bükkfákat. A kivágott fából *millér*-t rakva faszenet égettek. Egy *kalibában* laktak a szénégető hely közelében. A kész faszenet a tulajdonos család egyik tagja értékesítette Szentkeresztbányán, valamint Segesvár környéki kovácsműhelyekben és malmokban. A földben maradt tuskókat, *csutakokat* a pástorkodó gyerekek szórakozásból kiégették. Így tökéletesedett a kaszáló.

Az *Ásottútteteje* nevű irtáskaszálóról varsági kutatásaim során hallottam először. 1992. május 21-én varsági kísérettel, Varság felől közelítve a Küküllőtől emelkedő terepen, erdei gyalogtúrával sikerült eljutnom a sokszor emlegetett magas tisztásra. A nagyjából ovális alakú, 600 méter hosszú és 300 méter széles irtás egy hegy tetején, hatalmas fenyő- és bükkerdő közepén terül el. Déli felének közepe táján árválkodik egy 20×11 méteres elhagyott csűr. Mellette egy 9×6 méteres hajdani kis faépület alapjai látszanak. A csűr mögötti mély völgy túloldalán egy forrás vize buzog. Az ovális alakú kaszáló északi fele nyugati irányba erősen kiöblösödik. Az öblösödésben egy hajdani csűr és egy kis faház alapjai láthatók. Nyilvánvaló tehát, hogy a XX. században hosszú időn át két gazdaság birtokolta az irtást. A két gazdaság két szállást tartott. A két telephelyről egyaránt meg lehetett közelíteni az állatok itatására használt forrást. 1992-ben a kaszálón már látszott, hogy régen nem kaszálták. Északi részén az elvadulás, a visszaerdősödés biztos jelként kis fenyőfák sokasága bokrosodott.

Az irtáskaszáló hajdani használatáról 1992-ben már Varságon is kaptam némi tájékoztatást. Később, különösen 1995-ben Korondon sikerült bővebben tájékozódnom a Nyakas Tófalvi familia távoli szállástartásáról. Kiderült, hogy István Lajos korondi néprajzi gyűjtő 1933 nyarán *esztrenga-hajtó* gyermekként szolgált Ásottúttetején. Személyes emlékeit adatközlőként szívesen elevenítette föl a messziről jött néprajzkutatónak.

A közlések alapján úgy látszik, hogy az Ásottútteteje nevű irtáskaszáló és a rajta kialakított szállás, illetve szállások használatának többféle formája követte egymást a XX. században.

Halvány emlékfoszlányok alapján gyanítható, hogy a XX. század elején, öreg Tófalvi Nyakas Sándor idejében, az ásottúttetejei szállást úgy használták, mint a távoli hegyi irtáskaszálók családi szállásait évszázadokon át. Nyaranta szénát kaszáltak az irtáson. A „szénacsinálók” a szálláson létrehozott faépületben húzták meg magukat éjszakánként és rossz idő esetén. A szénát vagy hazahordták, vagy nagy távolság és rossz útviszonyok esetén télen a helyszínen feletették a teletett állatokkal.

Ennek a korai korszaknak fontos és nagyon figyelemre méltó sajátossága, hogy öreg Tófalvi Nyakas Sándornak, mint korondi gazdának három telepe volt: egy beltelke és háza Korond falu belterületén, egy tanyája Fenyőkúton, egy irtása és szállása Ásottúttetején. A három telep egyidőben létezett, és kölcsönösen kiegészítette egymást. Öreg Tófalvi Nyakas Sándor a XIX-XX. század fordulója tájékán a

fenyőkúti tanyán lakott. Ott töltötte napjainak többségét. A korondi piactéren álló házát bérbeadta lakónak. Egy szobát fenntartott a házban, hogy legyen hol tartózkodnia, ha lement a faluba. A korondi ház megőrzése és alkalmi igénybevétele valószínűleg a Nyakasok Korondhoz tartozásának, korondi polgár voltának jelképes kifejezését is jelentette. Az állandóan lakott fenyőkúti tanyához és a ritkán látogatott korondi házhoz kapcsolódott harmadik telepként az Ásottúttetején irtott kaszáló a rajta létrehozott szállással, amely a takarmánytermelés, illetve a családi állattartás egyik fontos színterének számított.

Az 1930-as évek elején az ásottúttetejei irtás és a rajta kialakított két szállás a Nyakas Tófalvi nemzetség két ágának birtokában volt. Az egyik szállás az előzőnél fiatalabb, de már szintén öreg Tófalvi Nyakas Sándor, a másik az 1927-ben elhunyt Tófalvi Nyakas Salamon örökösének gazdálkodását szolgálta. Az irtás egyik része, a ma is létező csürtlől délre, délkeletre eső terület „*fel volt tiltva kaszálónak*”. Ez azt jelentette, hogy az állatok nem mehettek rá. A két család közösen használta kaszálónak. A tisztás többi részén szabadon járt a jószág.

1930 táján a két szállást valamiféle családi *eszténaként*, nyári állattartó telepgyanánt használták. Az állatok nappal a két család környező magánerdejében legeltek, éjszakánként pedig a szállások részét képező *kosarakban* pihentek. Mindkét család kb. 20-20 szarvasmarhát tartott Ásottúttetején. A teheneket, borjakat éjszakánként a két *marhakosárba* hajtották. Mindkét családnak volt egy-egy juhnyája, amelybe kecskék is tartoztak. A két *sereg* külön járt, de *pakulárjaik* őrzés közben gyakran barátkoztak, és együtt halászgattak a *Kiságban*. A juhokat és a kecskéket éjszakára a *juhkosarakba* csukták. Mindkét szállásra hajtottak föl disznókat is, hogy a tejföldolgozásnál keletkező savó ne vesszen kárba. A disznók napközben az eszténa körül turkáltak. Éjszakára *kicsi disznyókosárba* „rekesztették” őket.

A Nyakas Sándor-féle gazdaságban az öreg gazda maga bajlódott a tehenekkel. A tejet a felesége dolgozta föl a *majorházban*. A juh- és kecskesereg mellé pakulárt fogadtak.

A másik gazdaságban, Nyakas Salamonné eszténájában fogadott alkalmazottak dolgoztak. A marhákat éveken át egy sófalvi származású öregember, az Amerikát járt Fábíán Illés gondozta. Minden éjjel a *marhakosár* mellett aludt, egy *féloldali kalibában*. A kaliba előtt egész éjjel égett a tűz, hogy melegítsen és távol tartsa a vadakat. A sokat mesélő Fábíán Illés állandó gazdasági alkalmazott volt. Télen is ő „rendezte” a marhákat a fenyőkúti tanyán. A juhokra és a kecskékre egy fiatal pakulár legény vigyázott. Dolgozott még a szálláson szolgáló gyanánt egy fiatal *fehérnép*: Tófalvi Miskáné Margit, aki tisztán tartotta a *majorházat*, és a tejből sajtot készített. A majorházban aludt a fiatal *esztrenga-hajtó* gyerekkel együtt.

A majorháznak nevezett kis faépületben gyakran égett a tűz a tejföldolgozás munkálatai miatt. Ha nem volt szükség a tűzre, a parazsat hamuval takarták be, hogy megmaradjon, mivel a szálláson tartózkodók hójával voltak a gyufának. Az épületben a *csénynek* nevezett kezdetleges tüzhelyen kívül helyet kapott még egy lisztesláda, a szolgáló ágya, többféle kád, dézsa, üst, pl. a savós dézsa és az ordafőző üst.

A tulajdonos Tófalvi Nyakas Salamonné egyik fia 3-4 naponként lovaskocsival felment Ásottúttetejére Fenyőkútról. Kenyeret és lisztet vitt a szálláson tartózkodóknak. Hazafelé menet elvitte az előző napokban készített sajtokat.

Ősszel mindkét szállás kiürült. Az állatokat Fenyőkútra hajtották, ahonnan a tanyaudvarban végzett teletetés után tavasszal kerültek vissza Ásottúttetejére, a nyári szállásra.

A második világháború után, az 1950-es évek vége táján a Tófalvi Nyakas család Sándor-ágának egyik sarja, Tófalvi Nyakas Ákos néhány évig családotól kint lakott Ásottúttetején. Két leánykája hosszú erdei gyaloglások árán Varságra járt iskolába. A csür egyik végét, az ún. *marhapajtát* szobává alakította, és abban élt az öttagú család. 1992 nyarán az elhagyott csür hajdani szobájában még látható volt egy farönkökre fektetett és szénával bőven megrakott, családi ágy gyanánt használt hatalmas deszkaplató. A politikai és gazdasági viszonyok változása következtében a székely közbirtokossági és magánerdők állami tulajdonba kerültek. Ez lett a sorsa a Nyakasok távoli erdőbirtokának is. Az állami erdőgazdaság igyekezett minél több borsot törni a hatalmas erdők között lakó Tófalvi Nyakas Ákos orra alá. Ezért néhány évi küszködés után családjával együtt elköltözött Ásottúttetejéről. A Nyakasok irtásán elkezdődött az elvadászás, a visszaerdősödés folyamata.

Miért érdekes, miért fontos a településekkel foglalkozó néprajzkutató számára egy olyan távoli telep, mint a korondi Tófalvi Nyakas család ásottúttetejei irtáskaszálója? Miért tanulságos az ásottúttetejei szálláshasználat rendje egy olyan tanulmányban, amely az oroszhegyiek varsági szállástartásának állít emléket?

A magyar település- és népiségtörténeti irodalomban viszonylag sok szó esett már arról, hogy a középkorban és a koraújkorban miként haladt előre egy-egy hegyvidéki terület benépesítése. A száraz és szűkszavú okleveles adatokból kirajzolódik ugyan az előretörő térfoglalók újabb és újabb telepeinek születési útja, de a folyamat képe nehezen tölthető meg élettellel. Az sejthető, hogy az előretörés egyik változatában jelentős szerep jutott a szállás jellegű állapotnak. Eszerint az anyatelepülés valahol messze szállásokat hozott létre. Egy idő után a szállások állandó lakóhelyé alakultak, majd maguk is szállásokat teremtettek. A településhálózat fejlődésének ezt a középkori és koraújkori útját segíthet megvilágítani a korondi településfejlődés XIX-XX. századi példája. Adva volt Korond, mint anyatelepülés, amelynek népe Fenyőkúton kaszálókat irtott és szállásokat tartott fenn. A fenyőkúti szállások a XIX. század második felében hegyi farmokká, vagyis állandó lakóhelyekké alakultak át. Az egyik hegyi tanya népes családja azután a XX. század elején újabb szállást hozott létre egy távoli erdei irtáson. A családi vagyon osztódásával a szállás duplázódott, majd a XX. század közepén az egyik szállás állandó lakóhelyé alakult át. Megvillant tehát annak a lehetősége, hogy Ásottútteteje a XX. század végére egy több házból álló állandóan lakott teleppé váljon, esetleg egy kései Nyakas ivadék valahol keletebbre újabb irtást és újabb szállást hozzon létre. Ez azonban nem következhetett be, mert a településfejlődés természetes folyamatát megzavarták a történelmi sorsfordulók és a velük összefüggő gazdaságpolitikai változások.

Figyelemre méltó az ásottúttetejei irtáskaszáló és szállás azért is, mert egy települési ősfórmát, egy települési elemi gondolatot képvisel. Hasonló telepek

sokasága létezett a Nagyküküllő forrásvidékének havasi területén a XVI-XIX. században. Sajnos, csak néhány szűkszavú írás őrzi emléküket. Az írott adatokból nehezen idézhető fel a korai hegyi szállások kialakításának módja, használatának rendje, rég elporladt építményeinek arculata. Ásottúttetején a XX. században egy olyan szállás létezett, amely a XVI-XIX. századi hegyi szállások kései utódjának tekinthető. Tanulmányozásával, megismerésével és a kutatási tapasztalatok megfontolt visszavetítésével valószínűleg könnyebbé válik az írott források hegyi szállásokra vonatkozó adatainak értelmezése.⁴⁵⁷

ÁLLANDÓAN LAKOTT HEGYI TANYÁK

Tanyai birtokok

A XX. század végének varsági birtokviszonyit a viszonylag kicsi birtoknagyságok jelentik. Talán ezzel függ össze, hogy a köznapi beszédben a földet *árban*, vagyis 10x10 méteres területben mérik. Az 5-10 holdas birtok *erőst* *nagynak* számít. Ráadásul az örökségek révén sok gazda birtoka 2-3 darabban terül el a határ különböző részein. Az ilyen gazdák eladásokkal, vásárlásokkal, földcserékkel igyekeznek birtokaikat a tanyájuk környékén csoportosítani. Nem ritka az olyan tanya, amelyik 1 holdas kaszálóparcellán áll.

Kerítések

A varsági határ őserdőből elhódított részét, a kaszálók és a szántók övezetét fakerítések sokasága hálózta be. Magasról, illetve messziről nézve különösen télen számít megkapó látványnak a fehér hótakaróból kiemelkedő sötétszürke kerítések buja szövevénye. A *heveder*hez erősített, *lecnek* nevezett fenyőkarók százezreiből összeállított kerítések rendre ott húzódnak a közlekedő utak mentén, a birtokparcellák körül, a kis szántófölddarabok szélén. Ha a földeken *ösveny*, vagyis gyalogút halad át, amely kerítést keresztez, a kerítést ötletes átlépő állvánnyal látják el.⁴⁵⁸ Az udvart övező kerítéseken nyitható kapu segíti a szekerek áthaladását. A háztól távol álló, határbeli kerítések szekérbejárói legtöbbször olyan *avara* néven emlegetett nyílások, amelyeket nem nyitható kapuval, hanem félrehúzzható fekvő karókkal zárnak el.

A XX. század végi idős varságiak váltig állítják, hogy hajdanán jóval kevesebb volt a kerítés Varságon, mivel kevesebb vadállat veszélyeztette a termést. Ehhez hozzátehetjük, hogy a védendő művelt terület is jelentősen megnövekedett a XX. században. A kerítések persze nem jelentettek és nem jelentenek teljes védelmet. Mellettük szükség volt a *pityókaföldek* rendszeres őrzésére, a férfiak gyakori *kalibában* alvására.

⁴⁵⁷ BÁRTH János 1997/b.

⁴⁵⁸ A néprajzi irodalomban elterjedt *hágsó* kifejezés nem jellemző a varságiak nyelvében. Az ötletes szerkezetre a legnagyobb igyekezettel sem sikerült igazán találó terminológiát feljegyeznünk. A körülményes megnevezések között talán a *lépő*, *lépőke* látszik a legfigyelemre méltóbbnak.

Székely szóhasználattal a kerítést a Nagyküküllő forrásvidékén *kernek*, *keritelésnek* nevezik. A *ker* szó tehát a magyar köznyelvi jelentéstől eltérően Varságon nemcsak a bekerített területet, hanem magát a kerítést is jelenti. Ezzel függ össze többek között a kerít értelmű *keriet tesz* kifejezés.

Előfordul, hogy a tanyához tartozó családi birtok egésze kerítéssel övezett. Ilyenkor a nagy kerítésen belül a különböző művelési ágak, pl. a kaszálók és a kis szántóföld parcellák általában nincsenek kerítéssel elválasztva egymástól. Kerítés veszi körül azonban a szűkebb telephelyet: a ház és a csűr környékét, amelyet több belső kerítés tagolhat különféle *kertekre*.

Másutt a tanyához tartozó családi birtok külső szélén, az út menti oldalt leszámítva, nincs kerítés. Ellenben a jobbára kaszálóként használt birtok szántóföld parcelláit övezheti kerítés. Mindenképpen kerített a ház és a csűr környéke. Kerítés határolja a *csűrkeretet*, a *tyúkkeretet*, a *dísznyókeretet*, a *virágos keretet* és a veteményes keretet.

Baromudvaros telekelrendezés

A varsági tanyai telephelyek jelentős hányada még a XX. század végén is ún. *baromudvaros* elrendezésű. A XX. század első felében valószínűleg általános lehetett az efféle udvartagolás. A XX. század második felében sok ház és csűr környékén áthelyezték a kerítéseket. Ezáltal megváltoztatták a hagyományos elrendezést. A szívósan továbbélő baromudvaros telekrendnek kialakultak egyszerűsített változatai is.⁴⁵⁹

A baromudvaros telekelrendezés valaha fölöttébb gyakori volt Erdélyben magyarok és románok körében egyaránt. A magyar néprajzi irodalom korábban *láncudvar*, *kettős udvar* néven emlegette. Lényege, hogy az „emberudvarra” és „állatudvarra” tagolódó telek „emberudvar” jellegű, tiszta részébe a gazdasági udvaron keresztül lehet bejutni. Ez legtöbbször azt jelenti, hogy a telek mélyén bújik meg a lakóház a sütőházzal. Előtte, a telek külső felén áll a csűr, néhány kisebb gazdasági épülettel. A lakóház udvara és a csűr udvara között kerítés húzódik. A telek főbejárata a csűr udvarának külső szélén található. A főbejáraton érkező vendég a lakóházat és a lakóház udvarát a csűr udvarán áthaladva tudja megközelíteni.

A baromudvaros telekelrendezés fentebb bemutatott, klasszikusnak mondható formájára a XX. század végén is akadnak jellemző példák Varságon.⁴⁶⁰ Jóval gyakoribb azonban az olyan szabálytalan alakú *bennvaló*, amelynek kerítéssel elválasztott „házudvara” és „csűrudvara” nagyjából egyforma távolságra esik a közelükben haladó úttól. Tulajdonképpen mindkét udvar megközelíthető lenne az út felől, de a főbejárat díszes vagy dísztelen kapuja a csűrudvar kerítésén nyílik. Következésképp, a házat ennél a formánál is a csűrudvaron keresztülhaladva lehet elérni.

A XX. század második felében a varsági baromudvaros telkek egy része átalakításon esett át. Előfordult, hogy a modernizáció jégében eltávolították a

⁴⁵⁹ A baromudvaros telekelrendezésre lásd: BÁRTH János 1996. 178-179., 287. és a 179. oldalon hivatkozott irodalmat, elsősorban: GUNDA Béla 1966, HOFER Tamás 1972.

⁴⁶⁰ Jellemző példa Pál Katona Pálné Bálint Gizella „bennvalója” a Varság patak völgyében. Felmérési rajzát közölte: BÁRTH János 1997/a. 62.

kétféle udvar elválasztó kerítését. Másutt kiskaput nyitottak az út felőli kerítésen a ház közelében, hogy a ház udvarára a csürudvar megkerülésével is be lehessen jutni. Arra is volt példa, hogy a főbejáratot mozdították el korábbi helyéről. Az átalakítás odáig haladhatott, hogy a telek ellenkező, ház felőli oldalán új főbejáratot nyitottak dísztelen nagykapuval és kiskapuval, a régi főbejárat pedig funkcióját veszítve árválkodik a csür közelében. Kapui zárva vannak. Senki nem jár rajtuk. Csak a kiskapu virágmintás, feliratos, gazdag faragása árulkodik arról, hogy hajdan a csür közelében volt a „bennvaló” főbejárata. A kapuváltás együtt járt a kapubejáró szerepű kis szekérút helyváltoztatásával.

A telephely részei

A ház előtti udvart *kicsi udvar*nak, a csür előtti udvart *nagy udvar*nak, *csürudvar*nak nevezi a varsági nép. A *kicsi udvar* jelölésére előfordul az *udvarkert* elnevezés is. A házhoz *virágos kert* kapcsolódhat.

A csür mögötti vagy csür melletti kerített rakodóterületet, amely az alföldi tanyák szérüire emlékeztet, *csürkert*nek nevezik. A csürkert gyöpes földjén rakják *asztagba* a szálasegabonát, és ott csépoli ki azt a cséplőgép, amelyet a szomszédos tanyák népe összesegítéssel működtet. A csürkert kerítése védi a ritkábban előforduló hosszúkás szalmakazlat: a *kaszajt*, vagy a gyakoribb kerek szalmaboglyát: a *buglyát* az állatok pusztításától. Ez a kerítés oltalmazza a csürkert területén nevelt gyümölcsfákat és fiatal fenyőfákat is. Számosállat a csürkertben nem tartózkodhat, mivel *gúzsolja* a szalmát és rongálja a fiatal fákat. A csürkertben kapnak helyet a nagyobb farakások is.

Akad olyan varsági gazda, aki úgy tartja, hogy „*a villám oda vág, ahova hugyozik az állat*”, például a csür végébe. Ezért ajánlatos a csürkertbe néhány körisfát ültetni, mivel a körisfa távol tartja a villámot.

A baromfiól közelében lévő kerített területet *tyúkkert*nek nevezik. A tyúkkert tartja össze napközben a kapirgáló *majorságot*. Előfordul *disznyókert* is, amely a sertések nappali tartózkodó helye.

A tanyát a legközelebbi közúttal, dűlőúttal összekapcsoló, kaszálók vagy szántók között haladó, mindkét oldalon kerítéssel kísért bevezető, illetve kivezető szekérutat *utcahelynek*, *bejáró utcának* nevezik. Az *utcahelyet* kísérő kerítés lehet karókból álló *kerített kert*, de lehet oszlopokhoz szegezett fekvő rúdból álló, szekérterelő szerepű korbát is, amelyet *vettető* néven emlegetnek.

Az épületek elhelyezésének, tájolásának szempontjai

Miként a világ minden szórványtelepülésén, Varságon is nagy körültekintést kíván a telephely kiválasztása és az épületek megfelelő tájolása, elhelyezése. A fennsíkok könnyen vizesedő hajlatai nem alkalmasak a megtelepedésre. A dombon, földhátan álló házat ajánlatos úgy elhelyezni, hogy *szemmel* nézzen dél, délkelet felé, mert így naponta hosszú időn át *találja a nap*. A lejtős oldalon meghúzódó ház a hátsó hosszanti falával vagy a hátsó végével tapad a domboldalhoz. Következésképp, az enyhe lejtő eleve kínálja a pincének, pincekonyhának használt alsó szint

megvalósítását a ház első hosszanti oldalán, vagy első végén. Előfordul, hogy a lakóház alatt talajréteg nélküli, hatalmas, lapos sziklatömb húzódik.

A patak völgyek *vízajtásos*, vagyis árvíz-veszélyeztetett területén szemmel alig érzékelhető kisebb magaslatot kell keresni a lakóház számára. Jó, ha a ház nem áll közvetlenül a vízparton, mert így a tavaszi áradás idején nehezebben éri el a víz. A *porzás* és a kíváncsi tekintetek miatt nem kedvező, ha a ház érintkezik az arra haladó viszonylag forgalmas közúttal. A szűk patak völgyekben azonban nem sok választási lehetőség van. A viszonylag biztonságos magasabb szintet keresve a ház hol a patakhoz, hol az úthoz kerül túl közel. Esetleg a pataknak az úttal ellentétes oldalán épül fel és emiatt töltött szekérbejárót és hidat igényel.

Amikor személyi, anyagi, technikai és időjárási feltételek nem teszik lehetővé létező épület elköltöztetését, mozgatását, előfordul, hogy egy régóta álló csűr szabja meg a közelében épülő ház elhelyezését. Az új házat úgy kell fordítani, hogy szemben álljon a régi csűrrel, vagy hosszanti oldaluk derékszöghöz közelítő szöveget zárjon be.

A lakóház helyének kiválasztásakor és a *bennvaló* rendjének kialakításakor fontos szempont az épületek jó áttekinthetőségének követelménye. A jól elrendezett tanyai telephelyen a lakóház tornácáról rá lehet látni a *kicsi udvarra*, a *csűrudvarra*, a csűrre és valamennyi fontos épületre.

A tanyai „bennvaló” épületei

A varsági lakóházak az 1980-as évekig szinte kizárólag fából épültek. Ritkán előfordult, hogy nemcsak az alapot és a pincefalat, hanem a felmenő házfalat is helyben gyűjtött kövekből, pl. kerek *gubacskövekből* vagy lapos *kőszáli kövekből* rakták. Magánépítkezésben az évezred utolsó két évtizedében kezdett terjedni a tégl- és blokkfal. Ennek ellenére az 1990-es évek közepén is építettek Varságon faházat. A házakat emberemlékezet óta faszindellyel fedték, mivel fa volt bőven, a zszindelykészítéshez pedig minden varsági férfi értett. A viszonylag gyorsan pusztuló faszindelyt ugyancsak a XX. század utolsó negyedében kezdte jelentősebb mértékben felváltani a tetőcserép. Némely varságiak azonban váltig állítják, hogy a havasi időjárás viszonyai közepette a faszindely jobb tetőfedő anyag, mint a rossz minőségű cserép.

A legrégebbi varsági lakóházak a legfeljebb *eresszel* bővített, egy helyes *kuptor*-tüzelős ún. *oroszhegyi kicsi házak* voltak. A végleg kiköltöző oroszhegyiek, különösen a XIX. század második felében, legtöbbször ezeket a házakat bővítették. A megnagyobbított vagy a régiek mintájára újonnan épített nagyobbacska varsági hajlékok változatlanul kicsi és alacsony háznak számítottak. Tornácuk nem volt. Általában két helyiségre tagolódtak. Tapasztott falaiat leginkább kék színűre meszelték.

A XIX. század végén és a XX. század első harmadában a varsági tanyai telephelyek többségén a korábbiaknál jóval nagyobb, magasabb, tornácos házak épültek, amelyek nagyjából olyanok voltak, mint a környékbeli havasalji, sóvidéki és gyergyói falvak korabeli házai.⁴⁶¹ Legtöbbjük legalább három részre tagolódtott.

⁴⁶¹ Vö.: BARABÁS Jenő 1973 - CS. SEBESTYÉN Károly 1941 - BÍRÓ Gábor 1992.

Első hosszanti oldalukon, esetleg egyik vagy mindkét végükön faoszlopos tornác húzódtott. Udvar felőli oldaluk középső részén a tornác nyitott vagy üvegezett kiugró verendává szélesedhetett, amelyet lépcsőkön lehetett megközelíteni. Tűzhelyük az *oroszhegyi kicsi házak* fejlettebb változatainak *cserepeseit, kuptorait* éltette tovább. Jellegzetesen erdélyi kandallós tüzelőberendezéseiket,⁴⁶² két háború közötti években szüntették meg. Helyükbe Szentkeresztbányán gyártott öntöttvas takaréktűzhelyeket, *fűtőket* állítottak. A tornácok székely házak az alsó szintjükön kialakított pince, pincekonyha, pincekamra, faragóműhely és hasonló alacsony belmagasságú helyiségek létezése miatt legtöbbször emeltes ház benyomását keltik. Falaik fából rakottak.

Az 1894-ben született, Fenyőkúton öregeskedő, nagy időt megélt Bálint Péter 1994 nyarán e sorok írójával beszélgetve úgy emlékezett, hogy gyermek korában, a XX. század elején, kis faházban laktak a varsági *Tisztáson*, és a ház közepén vermet ástak a *piyókának*. Ház földjébe mélyített verem előfordul Varságon a XX. század végén is. Cserefával bélelik. Felemelhető deszkaajtó, *lappancs* fedí, amely a szoba padlójába illeszkedik. Az ajtó általában láthatatlan. Legtöbbször rongyszőnyeg takarja.

A XX. század második felében elszaporodtak Varságon, különösen a Központban és a Tisztási út mellett, a táji arculatot nem tükröző, jellegtelen, városi mintákat utánzó házak. Cseréptetősek, köporozottak, sokféle színben pompázók. Akad köztük emeletes is. A régi házak többsége ugyancsak jelentős átalakításon esett át a XX. század utolsó évtizedeiben. Az 1990-es évek közepén magyarországi vendégmunka keresményéből és magyarországi minta alapján megépült Varságon az első központi fűtéses családi lakóház.

Vannak olyan varsági tanyai telephelyek, amelyeken nem egy, hanem két lakóház áll. Az egyiket *nagyháznak, téli háznak*, a másikat *kicsi háznak, nyári háznak*, esetleg *kicsi nyári háznak* nevezik. A második ház megépítésének és fenn-tartásának többféle oka lehetett. Volt rá példa, hogy a konyha nélküli székely ház⁴⁶³ lakótér és főzőtér gyanánt egyaránt használt szobájából igyekeztek kivinni a főzőhely funkciót. Ha a pinceszint, az *alsóház* nem volt alkalmas főzésre, külön házat építhettek konyhának és étkezőhelynek. Előfordult, hogy a konyha szerepű *kicsi ház* és a kemencés *sütőház* feladatköre összekeveredett azáltal, hogy a szabadba kilógó kemence szája a konyhaként használt *kicsi házból* nyílt. Nem ritkán a nyári ház múltból örökölt adottságként volt jelen a tanyaudvaron. A rangos, tornácok székely ház fölépítése után ugyanis sokan nem pusztították el a telephelyen álló régi *oroszhegyi kicsi házat*, hanem nyári házként tovább használták. Legtöbbször ki is bővítették, meg is nagyobbították. Gyakori indítéka volt a második ház megépítésének, különösen a XX. század utolsó harmadában, az a körülmény, hogy öregebb és fiatalabb házaspár élt együtt a tanyán. Ha az öregek a *nagy házban* laktak, a fiatalok a *kicsi házban* húzták meg magukat.

A varsági tanyák elmaradhatatlan épülete a *sütő* vagy *sütőház*. Legtöbbször fából épül, de a tűzveszélyre való tekintettel rakhatták a falát kövekből is. Tetejét zsindeley fedí. Belső terét egy faragott kövekből rakott hatalmas kemence tölti ki,

⁴⁶² V8.: KÓSA László 1970.

⁴⁶³ V6.: BARABÁS Jenő 1973. 27.

amelyben kenyeret, kalácsot sütnek. A kemence mellett katlan állhat, amelyet sokféle célra használnak. Többek között üstben vizet melegítenek rajta mosáskor. A disznók elesége is jobbára itt készül. Disznóvágáskor pedig se szeri se száma a sütőházi munkáknak, amelyek jórészt a katlanhoz kötődnek.

A hagyományos varsági hegyi tanya leghatalmasabb épülete az istállókat is magában foglaló *csűr*. Varságon a csűr szó kétféle értelemben használatos: egyrészt jelenti az udvar legfontosabb gazdasági épületének egészét, másrészt jelenti a tulajdonképpeni csűr középső részét. Találó az egyik varsági gazda megfogalmazása: *A csűr nem kell építeni. A csűr magától lesz*. Ebben a humoros megfogalmazásban a csűr szó szűkebb jelentése rejtőzik, és az a gondolat kap nyelvi formát, hogy a *csűr* a két istálló között húzódó üres terület. Következésképp, ha a két istálló megépül, köztük a *csűr* adódik magától. A csűr tető alatt kialakított istállót vagy istállókat a *pajta* névvel illetik, bár előfordul az istálló kifejezés is. Ha a csűrnek csak egyik felében rekesztenek istállót, azt általában egyszerűen *pajtának* nevezik. Ha két istálló kerül a csűrbe, a nagyobbikat, a nagy állatok hajlékát *marhapajtának*, a kisebbiket, a kisebb állatok ólját a belécsukott állatok után *disznyópajtának*, *juhajtának* nevezik.

A csűrök mindig fából épültek, és a XX. század végén is jobbára fából épülnek. A XX. század első évtizedeiben még sok varsági csűr fedtek *zsúppal*, vagyis kézi cséplésű rozsszalmával. A zsúppetős csűrök a XX. század közepe felé kimentek a divatból, és szinte általános lett a korábban is gyakori faszindelyes csűr tető. Előfordult, hogy a kis méretű csűr hosszú deszkalapokkal fedték be. A XX. század utolsó évtizedében a csűrök fedőanyagaként terjedni kezdett a hullámpala. Sok csűrajtón még a XX. század végén is látható festett, bajelhárító fehér kereszt. A varságiak szerint azért szokás fehér keresztet festeni a csűr istálló ajtajára, hogy a *rosszak ne járják* a marhát.

A *pajta* szó Varságon, attól függetlenül, hogy csűrbeli rekesztékre, vagy önálló épületre használják, általánosságban istállót, ólat jelent. Ezért a csűrhez féltetővel illeszkedő, vagy külön tető alatt álló disznóól neve: *disznyópajta*, a juhok ólját: *juhajt*, a *majorság* ólját: *tyúkpajta*. Általában valamennyi ól fából épül.

Némely varsági tanyán a csűr közelében, legtöbbször a csűr mögött külön szénacsűr áll. Ez éppen olyan egyszerű, deszkafalú, faszindelyes épület, mint kaszálón álló, magányos társa. Azt a szénát tartják benne, amelyik nem fér el a nagy csűr *odorjában*. Előfordul, hogy zabszalmát, árpaszalmát raknak bele, hogy télen ne verje az eső. Az efféle gondossággal kezelt szalmát télen megetetik az állatokkal.

A tanyai gazdasági épületek sorában előfordul még: *fatartó*, *fásszín* a vágott fa számára; *méhszín*, a méhkaptárok tárolására; *árnyékalja*, amely szekérszín szerepű; *sarjútartó*, amely legtöbbször a csűr hosszanti falához féltetővel csatlakozó sarjúszéna tároló. A többnyire fából készített tanyai illemhelyet *árnyékszék*, *kolózet*, *buda*, *budi* névvel jelölik.

Építés, építők

A legtöbb varsági férfi ért a favágáshoz, fafaragáshoz, és némiképp járatos a faépítkezés fogásaiban. Ezért a tanyaházak és a tanyai gazdasági épületek a XX. század utolsó évtizedei előtt leginkább családi és szomszédági összefogással,

kalákában készültek. Néhány varsági férfi különösen nagy gyakorlatra tett szert a faépítkezés területén. Őket építő specialistaként, a munkálatok szakmai irányítójaként foglalkoztatták az építő gazdák. A népi emlékezet megőrizte többek között a XX. század elején működő Albert Antal és Magyar Elek, valamint a XX. század közepén tevékenykedő Jére Dénes varsági házépítő *faragó* nevét. A munkájukkal kapcsolatos anekdoták szerint Albert Antal ceruza helyett körömmel jelezte a fán a vágás helyét, Magyar Elek pedig köpéssel állapította meg a függőleges helyzetet.

A XX. század végén az újmódi építkezési divatok terjedésével már iparengedélyes kőműves és ács is dolgozik Varságon.

A hajdani házépítő kalákák sorából a varságiak számára különösen emlékeztetéseket a *tapasztó kalákák*, amelyek legtöbbször éjfélig tartó vidám táncolással fejeződtek be.

Épületek mozgatása, költöztetése

Mivel a varsági házak és csűrök fából épültek, életük során többször is helyet változtathattak. Sok történet szól a házak és pajták eladásáról, mozgatásáról, szállításáról. Ha a gazda kicsinek találta a házat, csűrét, és újabbat, nagyobbakat akart építeni, a régit nem semmisítette meg, hanem eladta, a vevő pedig elemeire bontva vagy egészben elszállította. Előfordult, hogy öröklés miatt kellett más tanyára átvinni épületet. Arra is bőven akadt példa, hogy a tanyai telephelyen belül változtatták meg egy-egy épület helyét.

Ha más helységbe, pl. Korondra, Zetelakára adtak el varsági épületet, a vevő szétszedte a házat, csűrét, és szekérre, szánkóra rakható darabokban szállította el. Előfordult, hogy bontott épület elemeinek szállítását egyesek ürügynek használták a falopásra. Pl. betlenfalviak azért vásároltak meg kis házat Varságon a XX. század második felében, mert a ház alkotóelemeinek szállítását alkalmával illegálisan vágott értékes varsági rönkfákkal rakták meg szekerek oldalát. A bontott házelemek szállításának álcája alatt kiváló új épületfát vihettek Udvarhely tájékára.

Varság egyik fennsíkjáról a másikra, pl. Bagzosból Sólyomköre is legtöbbször természetes elemekre bontva szállították át a faházakat. Ha viszonylag közel volt a célállomás, és ha nagy szintkülönbségek nem jellemezték az útvonalat, nagyobb egységekben, sőt egészben is megpróbálkoztak az épületek költöztetésével. Volt rá példa, hogy a ház tető alatti részét elemekre bontva vitték, a tetőt azonban két szekérre rakva egy darabban szállították. Egész ház szétszedés nélküli csúsztatására főleg olyan esetekben került sor, ha a tanyai telephelyen belül kellett arrébb vinni, vagy valamelyik szomszédos tanya területére akarták átköltöztetni az épületet. Szállítottak azonban szétszedés nélkül házakat és csűröket akár egy kilométer távolságra is. A házak szétszedés nélküli költöztetéséhez gerendákból összeállított háromszög alakú, nyomtatott A betűre emlékeztető *alulcsúszót* használtak, amelyet az egyszerű emelővel pontonként felemelt és kövekkel alátámasztott épület alá toltak.⁴⁶⁴ Az *alulcsúszót* ökrökkel, esetleg lovakkal szánkó gyanánt vontatták. Ha egyik tanyáról

⁴⁶⁴ Az *alulcsúszó* alkalmazásának bemutatásakor köszönettel felhasználtam Veres Péter varsági gyűjtését.

másik tanyára csúsztatták át az épületet, lehetőleg kaszálón haladtak. Őszi hónapokban a kaszáló fűvét borító dér, a *hóharmat*⁴⁶⁵ kedvezett az *alulcsúszó* használatának.

Az épületek szétbontás nélküli elköltöztetése embert próbáló hatalmas munkának számított. Sok összesegítő férfi együttműködésével, közös erőfeszítésével valósulhatott meg.

Víznyerés (patakok, források, kutak, sáncok)

A varsági tanyák népe víznyerésre patakot, forrást és ásott kutat egyaránt használ. A XX. század utolsó évtizedeiben a víznyerési lehetőségek közé került a forrásból táplálkozó vízvezeték. A vízellátás hagyományos formái tekintetében azok a tanyák számítanak a legszerencsésebbeknek, amelyek a mély patak völgyekben: a Nagyküüllő, a Nagykút pataka és a Varság pataka mellett települtek. Lakóik azonban a bőséges vízárt drágán fizetnek, amikor áradnak a patakok. A Nagyküüllő vize néha, pl. 1970-ben és 1975-ben, eléri a patak közelében álló házak tornácát. Ilyenkor a *víz martján* korábban *vert* földmosás-lassító és áradás-felfogó fűzfák nem segítenek. Az árvízveszély ellenére a völgybeli patak nagy áldás a tanya közelében. Partjára kijárnak inni az állatok. Vízében tisztítják a gazdasági szerszámokat, *tisztítják*, vagyis sulykolják, mossák, öblítik a ruhákat. Utóbbi funkció a mosógép XX. század végi elterjedésével sem szűnt meg. Gépi mosás után is kihordják a ruhát a patakhoz öblíteni. Másrészt a rongyszönyegeket, csergéket és más hasonló nagy ruhadarabokat változatlanul a patak vizében tisztítják.

A varsági fennsíkok is bővelkednek kisebb-nagyobb vízfolyásokban, amelyek szinte behálózzák az egész határt. Sok tanya közelében folydogál állandó vizű patak. A fennsiki patakok áradása kevésbé veszélyes, mint a Nagyküüllőé. Hasznuk pótolhatatlan. legtöbbször belőlük isznak az állatok. Vízüket használják ruhamosásra, ruhaöblítésre a környékbeli tanyák asszonyai. Ha a tanyai ásott kutak elapadnak, a legközelebbi patak vize segít a bajba jutott családokon és állataikon.

A XX. század első harmadában már előfordult, hogy varsági gazda ásott meder segítségével a tanyája közelébe terelte a legközelebbi patak vizét. Így cselekedett Tótutcai Tifán Antal, aki 1919-ben épített tanyát a róla emlegetett tisztási *Tócca Antal dombja* nevű földháton. Ásott egy hosszú árkot, amelyben a tanyájához vezette a *Köves patak* vizének egy részét. A tanyakerítés mellett végighaladó patak-ág vizét mosásra, mosakodásra, állatok itatására használják. Emberi fogyasztásra a tanyától délre eső völgy forrásának vizéből visznek. A tanyai telephely *regelő* felé eső északi oldalán, a *kijáró utca* végén, az ásott patakmeder előtt egy deszkából szerkesztett rögzített *mosópad* áll, amelyet mosáskor, különösen a rongyszönyegek mosásakor használnak. Az ásott patakmedertől kis *sánc* vezet az ásott kútig, amelyet legtöbbször kövel és ronggyal elzárnak. Amikor a kútban nincs víz, a *sáncot* megnyitják, és a kiapadt kút a csatornákon át a Köves patak vizével feltöltődik.

A hegyi tanyák népe legszívesebben forrásvizet iszik. Szerencsére forrás van bőven. Sok tanya lakói a saját földjükön eredő forrás vizét isszák. Az oroszhegyi szállásokat annak idején már igyekeztek úgy elhelyezni, hogy állatok itatására alkal-

⁴⁶⁵ A *hóharmat* kifejezés varsági használatára lásd: TAGÁN Galimdsán 1941. 331.

mas patakvíz és emberi fogyasztásra való forrásvíz legyen a közelükben. Amikor a XX. század utolsó évtizedeiben Tisztáson, Forrásközén és Sólyomkőn lakossági összefogással megépültek a vízvezetékek, azokban bővizű források vizét vezették el a házakhoz.

A magánbirtokon lévő forrást a tulajdonos gondolja. Főlegesen vizét kis árokkal, *sánccal* vezeti el a legközelebbi patak felé. A vízmerítő gödrt kerítéssel védi az állatok rongálásától.

Bármilyen sok is a patak és a forrás Varságon, mégsem jut belőlük minden tanya mellé. Másrészt, ha téli hidegben patakvizet kell cipelni az állatoknak, a közeli patak is távolinak tűnik. Ráadásul a patak befagyhat, és a vízmerítés fölöttébb körülményessé válhat. Emiatt a legtöbb tanya mellett épült ásott kút, mégpedig legtöbbször nem is egy, hanem kettő vagy három. Több kútra azért volt szükség, mert ezen a tájon a kutak gyakran kiszáradnak. Vannak olyan kutak, amelyekből csak nyáron merhető víz. Előfordul, hogy még a forrás által táplált kút is elapad ősszel. Ha viszont sok eső esik, az elapadt kútba is visszatérhet a víz. Bár a több kút fenntartása némi biztonságot jelentett, mégis volt már rá példa, hogy három kutas tanya lakói edényekben szekérral hordták a vizet az állatoknak a legközelebbi patakából.

A varsági kutak kb. 2 méter széles, 3-4-5 méter mély kör alakú ásott gödrök. Oldalukat kövekkel bélelik. Így próbálják késleltetni *összeduvadásukat*. Lefedési módjuk fölöttébb változatos. Külön tipológiai tanulmány tárgya lehetne. Legtöbbször deszkákból vagy kerek fából összeállított tető kerül a kútgödör fölé. A víz húzó nyílást nyitható vagy eltolható kis deszkaajtóval fedik be. A vizet természetes kampós ágra akasztott vödörben húzzák fel. A kampót a ház közelében fára akasztva tartják. Amikor vízért indulnak, leveszik a fáról és magukkal viszik a kúthoz.

Vannak olyan varsági gazdák, akik úgy vélik, hogy a kútgödrt inkább szélesre, mint mélyre kell ásni. 4 méter alól általában már nem érdemes a földet fölhozni. Ha túl mélyre ásnak és elérik a homokot, „elmegy a víz”. Kárba veszik a sok munka. Varsági tapasztalat szerint a fennsíkokon a kútnak lapályos hely köll, mert az „tartja a vizet”. A „hegyes helyen” ásott kútban nem marad meg a víz. A kutak többségének vize talajvíz. Ezért *szőnye*, vagyis fakó, szürkés színű.

Mivel akárhol nem lehet, nem érdemes kutat ásni, a kutak legtöbbször a „lapályos helyhez” igazodva a tanyaépületektől némileg eltávolodva találhatóak. A távolság általában 10-20 métertől 100-150 méterig terjedhet. Ha egy tanyához 2-3 kút tartozik, azok a legkülönbözőbb irányokba eshetnek.

Sok varsági lakos szerint a kútnak akkor jó a vize, ha élőfa, elsősorban fenyőfa áll a közelében. Ha egy magaslatról széttekintünk Varság valamelyik tanyás határrészén, a tanyákat övező kaszálókon néhol magányosan, illetve kettes, hármas csoportokban álló fenyőfákat láthatunk. Biztosra vehetjük, hogy az efféle erdőktől távol eső fenyőfák és fenyőfacsoportok tövében ásott kút lappang. A kutak mellett álló fenyőfákat a kutak gazdái ültetik és ápolják. Főleg fiatal korában kell sokat törődni a magányos fenyőfával. A tetején növe hajtás, a *torha*, könnyen letörik, ha a madár rászáll. Ezért a gondos gazda T alakú faléctet állít a magányos kis fenyőfa mellé, hogy a madár ne a *torhára*, hanem a léccámványra szálljon.

A varsági tanyák némelyikének udvarán, kertjeiben és közeli kaszálóján különböző irányba haladó kapanyom mélységű kis árkok húzódnak. Az ásóval, kapával készített keskeny csatornák neve a varsági szóhasználatban: *sánc*. Feladatuk sokféle. Egyik a szomszédos hegy, domb, magaslat lecsorgó vizét vezeti át a tanya udvarán. Másik a tanya melletti forrás fel nem használt vizét vezeti el a közeli patakba. Ismét másik a lakóépület tájékáról vezeti el az esővizet. Előfordul, hogy az esővíz elvezető árokba a háztartás szennyvizét is beleöntik. Miként fentebb már volt szó róla, van olyan árok, amely a közeli patak vizét juttatja el a tanya ásott kútjához. Néhol a gazda *ganyélésáncot* is készít és fenntart, amellyel a csűr mögötti *csűrkert ganyédombjáról* vezeti el a trágyalevet trágyázás céljából a közeli kaszálóra. Némely varsági gazdák úgy vélekednek, hogy a tanya közelében elterülő mély fekvésű kaszálót *ki kell sáncolni*, hogy jobb minőségű legyen a széna. A tanya udvarán vagy *kijáró utcája* tájékán elhaladó *sáncok* fölé lapos kövekből kis hidakat raknak, hogy könnyítsék az emberek és az állatok közlekedését, illetve védjék az árkolás épségét a járó-kelők rongálásaitól.

Gyümölcsös-, virágos-, veteményes kertek

A 800-900 méter tengerszint feletti magasságú Varság nem ideális gyümölcsstermő terület.⁴⁶⁶ Későn tavaszodik és korán jön a tél. Sem a talaj, sem a havasi időjárás nem kedvez a gyümölcsstermesztésnek. Ennek ellenére a varsági hegyi tanyákhoz hozzátartoznak a gyümölcsfák. Szinte minden tanya udvarán, virágos kertjében, lakóháza mögött áll néhány szilvafa, almafa, körtefa, cseresznye, mogyorófa. A tanyákon járva-elve az alábbi szilvafajták neveit jegyeztem föl: *cseresznyeszilva, fehér szilva, hargasmagú szilva, fosóka szilva* vagy *kecskecsücsű szilva, benedök szilva, húsos szilva*. Az almafák fajtái a szóhasználatban: *citromalma, boralma, budai domokos, batualma, bőralma, pónikalma, vajalma, törökbálint alma, leánykaalma, epőralma, jonatán*. Utóbbi oly messze van a nyírségi és a kiskunsági homokhátságok zamatos jonatánjától, mint Makó Jeruzsálemtől. Jellemző körtefajták: *veresbelű vackor, aratási vackor, bagbúz vackor, császárkörte, fojtós körte*. A kevés cseresznyefa jobbra *fekete cseresznyét* és *piros cseresznyét* terem. Sok tanyához tartozik *gyümölcsösnek* tekinthető terület, 20-40 gyümölcsfával. A *gyümölcsökert* legtöbbször a lakóépület mögött, vagy mellett található. Fái alatt kaszálható fű terem. Néha kerítés választja el a birtok többi részétől, máskor a kerített birtokon belül nyitott a szomszédos kaszálók és szántók felé.

Varság római katolikus egyházának visszaemlékezések alapján megfogalmazott Historia Domusában feljegyezték azt a hagyományt, hogy „Varságon a gyümölcsstermelés” Németh Gellért plébános, „kezdeményezésére indult meg”.⁴⁶⁷ Ez a megfogalmazás bizonyára túlzó, leegyszerűsítő és elnagyolt, mint a későn papírra vetett Historia Domus 1934 előtti részének sok más állítása. Kétségtelen azonban, hogy a budapesti katolikus újságíróból lett, 1902-től 1904-ig szolgáló első varsági plébános beültette gyümölcsfákkal az új plébániaépület kertjét.

⁴⁶⁶ A varságiak gyümölcsstermesztésének és kerti veteményezésének kérdéseit is taglalja: ROMSICS Imre 1997. 169-174.

⁴⁶⁷ VAPI. Hist. Domus.

Ez merész vállalkozás volt a havasi tájon. A plébános példája bizonyára hatott Varság-szerte. Bátorította a gazdákat a gyümölcsfák ültetésére, a kedvezőtlen természeti adottságokat jobban tűrő fajták beszerzésére, meghonosítására.

A varságiak azonban oroszhegyi múltjukból, havasalji hagyományaikból is magukkal hozhatták a gyümölcsfák iránti vonzalmukat. Az Erdély-szerte híres oroszhegyi szilvapálinka hazájában, Oroszhegy falu kedvező fekvésű belső határában több évszázados múltja van a gyümölcsstermesztésnek, különösen a szilvaskerteknek.⁴⁶⁸ A havasokba felköltöző oroszhegyiek bizonyára különösebb biztatás és példa nélkül is megpróbálkoztak otthoni gyümölcsfajtaik varsági meghonosításával és a havasi vadgyümölcsfák nemesítésével.

A legtöbb varsági tanya gazdasszonyának van veteményes kertje. A kertként használt földterület nem mindig érintkezik az épületekkel. Néha 20-50-100 méter távolságra fekszik azoktól. A tartósan veteményes kertként igénybe vett földet állandó kerítés övezi. Néhány szilvafa is állhat benne. Sok tanyai gazda azonban évente vagy néhány évenként változtatja a konyhai vetemények természetshelyét. Közülük legtöbbször a mindenkori *pityókaföld* szélébe vetik a kerti növényeket. Tehát, ahol a pityóka, ott a kerti vetemény is! Mások a ház körüli kaszálóból feltört kis parcellák valamelyikét teljes egészében kerti termesztésre használják. Mindkét esetben a földparcellák vetésforgójának változtatásával változik a konyhakerti termelés területe is.

A varsági veteményes kertekben többek között *murok*, vagyis sárgarépa, petrezselyem, káposzta, *fuszulyka*, vagyis bab, saláta, mák, fokhagyma és vörshagyma terem. Utóbbit palántazzák.

A XX. század első felében, a magas, tornácos házak építésének divatjához kapcsolódva sok varsági tanya lányai és asszonyai hoztak létre havasi virágos kertet lakóházuk első végfala vagy udvari tornáca előtt. A tanyai virágos kertek mindig kerítettek és kapcsolódnak a lakóházhoz. Kedvelt, fává is magasodó bokrok: a *burusnyán* néven emlegetett orgona. Előfordul még bennük *jázmín-* és *labdarózsa* bokor. Jellegzetes virágaik: az *őszirózsa*, a *basarózsa*, az *árvácska*, a *piros boglárka*, a *gyöngyvirág*, a *harangvirág*, a *szappanyvirág*, a *német szegfű*, a *margit szegfű*, a *tátogató*, a *krizantín*, a *viola*, a *tüzes liliom*, a *kék liliom*, a *csukros kankósdí* néven emlegetett fehér nárcisz, a *bak* vagy *patkonca* névvel illetett egyszirmú muskátli, a *pelargónia*, *plargónia*, *csukros pelargónia* néven számontartott többszirmú muskátli.

Szántók és kaszálók a tanya körül

Varság szántói és kaszálói erdőből elhódított irtásföldek. Némely esetben az irtás nagyon régen, jóval a XIX. század közepe előtt történt. Ezért nincs nyoma a népi emlékezetben. Máskor látszólag van emléke a hajdani irtásnak, de az előkerülő emlékek folklorizálódott történetek benyomását keltik.

⁴⁶⁸ OPI. Plébániai iratok, számadások, különös tekintettel a XVIII-XIX. századi plébánia számára hagyományozott szilvaskertekre. – Vö.: DUKA János 1995. 196. – Ezzel függ össze az oroszhegyiek *szilvások* gúnyneve, valamint az Oroszhegyet csúfoló versike: *se kenyere, se dohánya. / Csak jó szilvapálinkája.*

Bármilyen régen történt is az irtás, a hegyi szántóföldeken és kaszálókon előbukkanó kövek talán soha nem fogynak el! Összegyűjtésük, elhordásuk, fontos tennivaló a XX. század végi varságiak számára is. Méginkább nagy munkát jelentett ez mindazoknak a varságiaknak, akik az utóbbi évszázadban tanyát alapítottak, és a tanyájuk környékén gyöpből, kaszálóból szántóföldet igyekeztek csinálni.

A nagy kövek eltávolítása rengeteg veszéllyel járt. Előfordult, hogy a nagy követ „elásták”. Mellette gödröt ástak, mégpedig úgy, hogy a gödör kissé benyúljon a kő alá is. Ellenkező oldalon rudakkal megemelték a követ, és belegörgették a gödörbe. Földet hánytak rá. A gödörből kikerült föld maradékát szekérral elhordták egy lapályosabb földterületre vagy a legközelebbi patak partjára.

A szántás során előkerült köveket kézzel összegyűjtik. Ha messze van a szántó a tanyától, a nagyobb köveket kihordják a mezsgyére, és ott lerakják. Évek alatt a kőlerakó sáv valamiféle elszánthatatlan elválasztó jellé magasodik. Kaszálók mezsgyéjén is láthatók efféle körakások. Ha közel van a szántó vagy a kaszáló a tanyához, az előkerült nagyobb köveket kézi erővel behordják a tanya udvarára, ahol lerakják a földre, hogy ezáltal könnyítsék a mozgást őszi sarak idején. Az apró köveket vödörbe gyűjtve viszik az udvarba, bejáró útra és egyéb töltendő, sártalanítandó helyekre. Ha távolabb van a föld a tanyától, a köveket szekérra rakják, és úgy szállítják az udvarba, vagy töltendő útra, patakpartra.

A kaszálót nemcsak kövektől kell tisztítani, hanem az újra és újra feltörő cserjéktől, hangyabolyoktól, vakondtúrásoktól is. A kaszálótisztítás jellegzetes tavaszi munka. Legtöbbször a fiatalok végzik sok vidámsággal. A gyorsan bokrosodó égerfa, fűzfa, mogyorófa és más hajtásokat kivágják, elégetik vagy a sáros szekérutakra hurcolják. A *vakontagok* túrásait, a *hancsokat* kapával, gereblyével elegyengetik. Az előző évi hangyabolyokat egyesek kapával szétszórják, elegyengetik, mások a kaszáló szélére hordják. A hangyabolyt kapával veszik föl a helyéről még mielőtt kizöldülne. Talicskával tolják a kaszáló szélére. A mezsgyén felsorakoztatott hangyaboly-maradványok lassan begyöpesednek, kizöldülnek és kis dombvonulatot alkotnak.

A kaszálók tavaszi tisztításával egyidőben végzik a *sullatást*, *sullasztást*, vagyis a kaszálón elterített trágya beledörzsölését a kaszáló földjébe. A *ganyét* legjobb ősszel kiszórni a kaszálóra, mert akkor télen többször megfagy és porhanyós lesz. Szórható tavasszal is, de föltétlen meg kell fagynia, hogy kellően porhanyós legyen.

A *sullatást* leginkább *sullatóval* végzik. Ez egy nagy méretű bükk, fenyő vagy tövisfa zöld ág, amelyet egy alkalomra vágnak. Elöl láncot kötnek hozzá. Nagy fadarabokat kötöznek rá súly gyanánt. Előfordul, hogy gyereket ültetnek rá, aki a dolgot fölöttébb élvezi, bár a kanyarokban könnyen leeshet. A sullatásra használt természetes faágat *búros ágnak* is nevezik. Azért *búros* az ág, mert sűrű, tömött, több ága van. A sullatót lovakkal, ritkábban tehenekkel húztatják.

Sullatás után egy-két hétig nem nyúlnak a kaszálóhoz, hogy az eső jól verje bele a földbe a sullatóval eldörzsölt trágyát. Utána végiggereblyézik a kaszálót, hogy megtisztítsák a ráhullott szeméttől, szalmától és hasonlótól. A rakásokba összegyűlt szemetet gödrökbe húzzák, esetleg a közeli szántóföldekre hordják trágya gyanánt. Erre a gereblyezésre azért van szükség, hogy ne legyen szemetes a széna.

A sulletást koratavasszal kell végezni. Ha későn kezdenek hozzá, a trágya időközben megszárad, és a gereblyezéskor feljön.

A varsági gazdák szerint, ha trágyázzák a kaszálót és a trágyát időben és jól *besulletják* a kaszáló földjébe, több, tömöttebb és jobb minőségű fű terem, mint trágya nélkül. Ráadásul a trágyától gyorsabban nő a fű. A trágyázott kaszálón már július elején lehet kaszálni, a trágyázatlanon pedig csak augusztus végén. Varsági megfogalmazás szerint a trágyázott kaszáló füve *borjúvirágos*, vagyis piroslik a borjúvirágként emlegetett piros virágtól.

Előfordul, hogy fafogú vagy vasfogú fakeretes boronával sulletják a kaszálóra szórt ganét. A borona fogait azonban a munka megkezdése előtt befonják *gyenge ágakkal*, hogy hegyük lehetőleg ne érje a földet. Az ily módon átalakított boronára is tesznek fa, vagy kő nehezéket.

Zöld faaggal *sullathatnak* trágyázás nélkül is, a *moharként* emlegetett sárga növény eltávolítása érdekében. Ezt a növényt nem eszi meg az állat, ezért jó, ha kiirtják a szénából. Szerencsére gyengébb a gyökere, mint a szénának való fűféléké, ezért a sullető kihúzza a földből.

Ha a kaszáló mellett elvadult, bozótos, mogyoróbokros legelő terül el, a kaszálót igyekeznek bővíteni a szomszédos terület rovására. Irtják a bokrokat és a csenevész fákat. A nagy mogyoróbokrokat legtöbbször égetéssel pusztítják ki. Az 1990-es évek első felében Sólyomkőn még lehetett találni olyan elszáradt, vagy éppen száradásnak indult mogyoróbokrokat, amelyeknek tövében tüzelés nyomai látszottak. A sok évszázados múltra visszatekintő égetéses erdőirtó módszer él az évezred végén is, csak elsősorban nem az összefüggő nagy erdőségekben, hanem a kaszálók között és a kaszálók mellett itt-ott elterülő hasznavehetetlen bokros területeken gyakorolják.

Az erdőből hajdanán elhódított varsági irtásföldeket annak idején azért irtották az oroszhegyi lakosok, hogy kaszálóhoz jussanak, amelynek szénatermésével telente etethették állataikat. 1930-ban 2197 kat. hold varsági kaszálóra 145 kat. hold szántóföld jutott.⁴⁶⁹ A XX. század második felében a szántóföldek területe nőtt ugyan, de a kaszálók és a szántók aránya a kiterjedt állattartásnak köszönhetően a XX. század végén is a kaszálók javára billen el. Mondhatnánk, hogy a tanyák körül a kaszáló az „ősforma”, a „természetes” állapot. A kaszálóból törnek föl itt-ott kisebb darabokat szántóföldnek. A gyöptörés, a kövek kiszedése keserves munka. Nagy teljesítmény voltát jól érzékelteti a varságiak *szántót csinál* kifejezése, amely különösen a múltra vonatkoztatva tartalmas elismerés: pl. *a szántókat apám csinálta* hangzású visszaemlékezésben.

A kaszálóból feltört kis szántóparcellák jó példáinak tekinthetők Bálint (Bábi) Domokos szántói Bagzosban, amelyek régiesnek látszó hegyi földhasználati forma színterei. Bábi Domokos tanyája körül 4 kat. hold földet övez kerítés. Ezt a négy holdat a gazda 1951-ben vásárolta. Közepére felépítette a tanyáját, és az egész birtokát bekerítette. Néhány év múlva a kerítésen kívül a felesége örökölt két holdat, majd a feleség testvérétől megvásároltak újabb két holdat. A kerítésen kívül eső négy holdat kaszáló gyanánt használják. Egyidőben a gazda felszántott belőle 3 parcellát, de néhány évi szántás-vetés után az 1970-es évek közepén a vadak

⁴⁶⁹ VAKI. 1930. évi varsági telckönyv.

rendszeres pusztításai miatt felhagyott a kerítésen kívüli földműveléssel. A hajdani kis szántóknak másfél évtized alatt nyomuk is alig maradt. Külső képük idomult a kaszáló egészének képéhez.

1991 nyarán, a néprajzi adatfeltárás idején a kerítésen belüli négy holdon Bábi Domokosnak hat művelt és egy parlag szántóparcellája volt. A *szántók* nem érintkeztek egymással. A kaszálót foltok gyanánt tarkító szántott földdarabok szabálytalan alakúak, kb. 50 méter hosszúak és 15-20-25 méter szélesek voltak.

Kaszálóból feltört kis szántóparcellákat látva a kutatóban önkéntelenül felmerülnek a kérdések: Miért éppen ott van a szántó, ahol van? Miért éppen akkora a szántó, amekkora? Miért éppen azt a kaszálórészt törték föl, amit föltörték? Efféle kérdések különösen akkor sokasodnak, ha a kaszálóterület felületén első látásra nem érzékelhetők különösebb térszintváltozások, lapályok és kiemelkedések. A kutató nehezen kap meggyőző feleleteket. A válaszok talán a havasi táj talajadottságaiban keresendők. A legsikabb bagzosi területen is vannak vizenyős hajlatok, amelyek alig látszanak, de a gyanútlan idegen cipője alaposan elázik, ha toronyiránt közlekedve áthalad rajtuk. Az efféle vizenyős hajlatok nem alkalmasak szántásra és növények termesztésére. Ezért, ha kaszálója területén valaki *szántókat akar csinálni*, meg kell keresnie a kevésbé vizenyős földfoltokat.

Bábi Domokos fentebb már említett kerítésen belüli hét szántója az alábbi módon hasznosul: (A jelen idő 1991 nyarára vonatkozik. A megnevezésekben a helyi, alsóbagzosi térszemléletnek megfelelően a *főső* északit, a *bēső* délit, délkeletit, a *kūső* nyugatit, délnyugatit jelent. Így beszél a tanya gazdája *bēső kútról* és *kūső kútról* is.)

1. sz. szántó, *főső föld*: *pityóka* terem rajta. Előző évben zabot termett. A pityóka után *tavaszbúza*, majd ismét zab következik. Amikor legközelebb pityókára kerül a sor, egyik részébe vetik a kerti veteményt is, mert ez a parcella *kövér, régi föld*. Jelenleg a 2. sz. földön terem a kerti vetemény, ahol 3-4 évig természetű. Utána here kerül a helyébe.

2. sz. *közbüső föld*: egyik részén *pityóka*, másik részén *apró vetemény* terem. A következő évben a pityóka helyére *tavaszbúza* kerül.

3. sz. szántó, *bēső föld*: árpa terem rajta. Kb. 6 évig *pallag* volt. Előző év őszen törték föl. Zabot kellett volna vetni a földjébe, mivel *új föld*, de itt nem részletezhető okokból a szokástól eltérően kivételesen árpa került bele.

4. sz. szántó, *kūső föld*: *tavaszbúza* terem rajta. A következő évben *őszozs* vagy zab kerül a földjébe.

5. sz. szántó, *kūső föld*: *tavaszbúza* terem rajta. A következő évben parlagon marad, mert a jelenlegi parlagot a 7. sz. szántót hatévi pihenő után föltöri a gazda.

6. sz. szántó, *kūső föld*: egy év óta *hereföld*. Két évig terem rajta here, utána zab következik.

7. sz. szántó, *főső föld*: 5 év óta *pallag*. A következő évben a gazda föltöri és zabot vet a földjébe. Az 5. sz. szántót hagyja parlagnak.

Pál Katona György Nagyküküllő menti tanya környékén a patak és az országút között hosszan elnyúló kaszálóból 1991-ben négy parcellát műveltek szántóként. Valamennyi szántót a gazda apja „csinálta” 1938-1940 körül. Az első

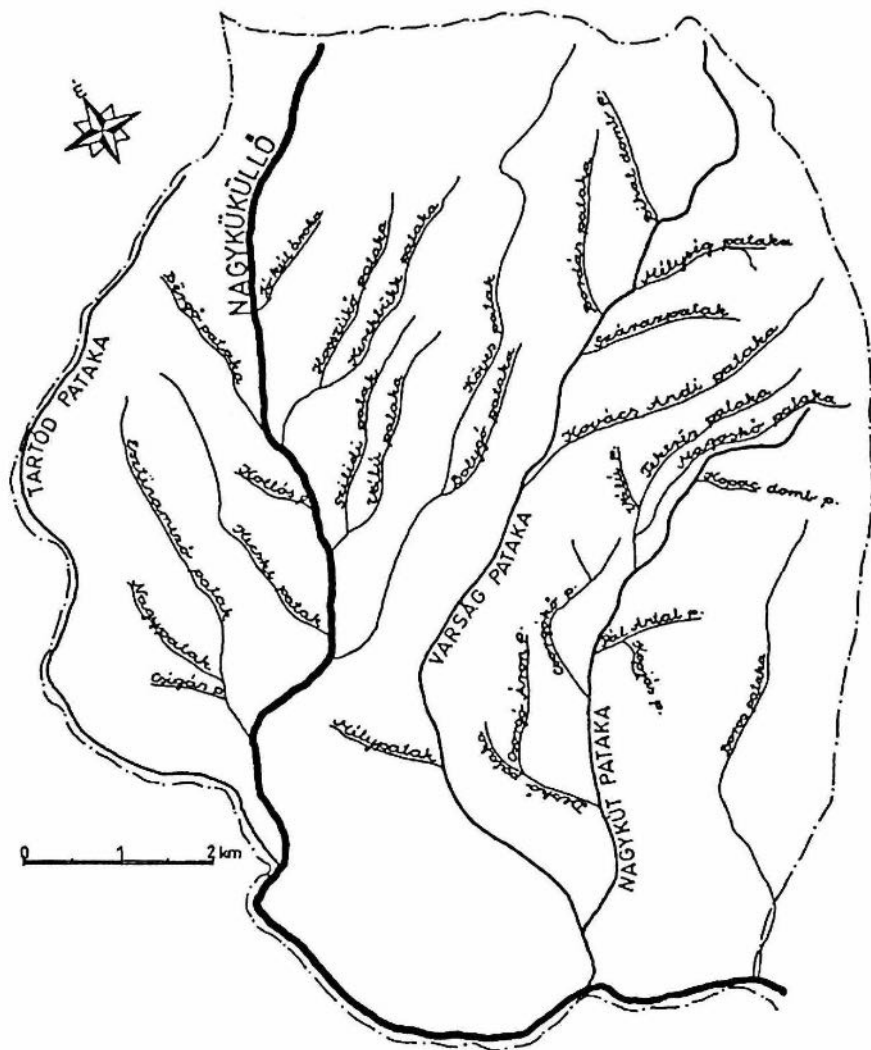
szántó kb. 25x25, a második 40x36, a harmadik 58x35, a negyedik 113x7 méteres. A négy szántót 1991-ben az alábbi módon hasznosították:

Az 1. sz. szántón, vagy *főső földön*, valamint a 4. sz. szántón, az ún. *āsó földön* árpa termett. (Lehetett volna zab is, de a gazdának éppen árpa vetőmagja volt). A 2. és a 3. sz. szántón, a *csűr mögött való földeken pityókát* termesztettek. E két földben általában mindig azonos növényféléseget termesztnek. A mindenkori pityókaföld szélében teremnek a kerti vetemények. A gazda azt tervezte, hogy a következő, 1992. évben az 1. és 4. sz. szántó földjébe vet pityókát, a két csűr mögötti szántóparcellán pedig árpát vagy zabot termeszt, aszerint, hogy milyen vetőmag áll rendelkezésére.

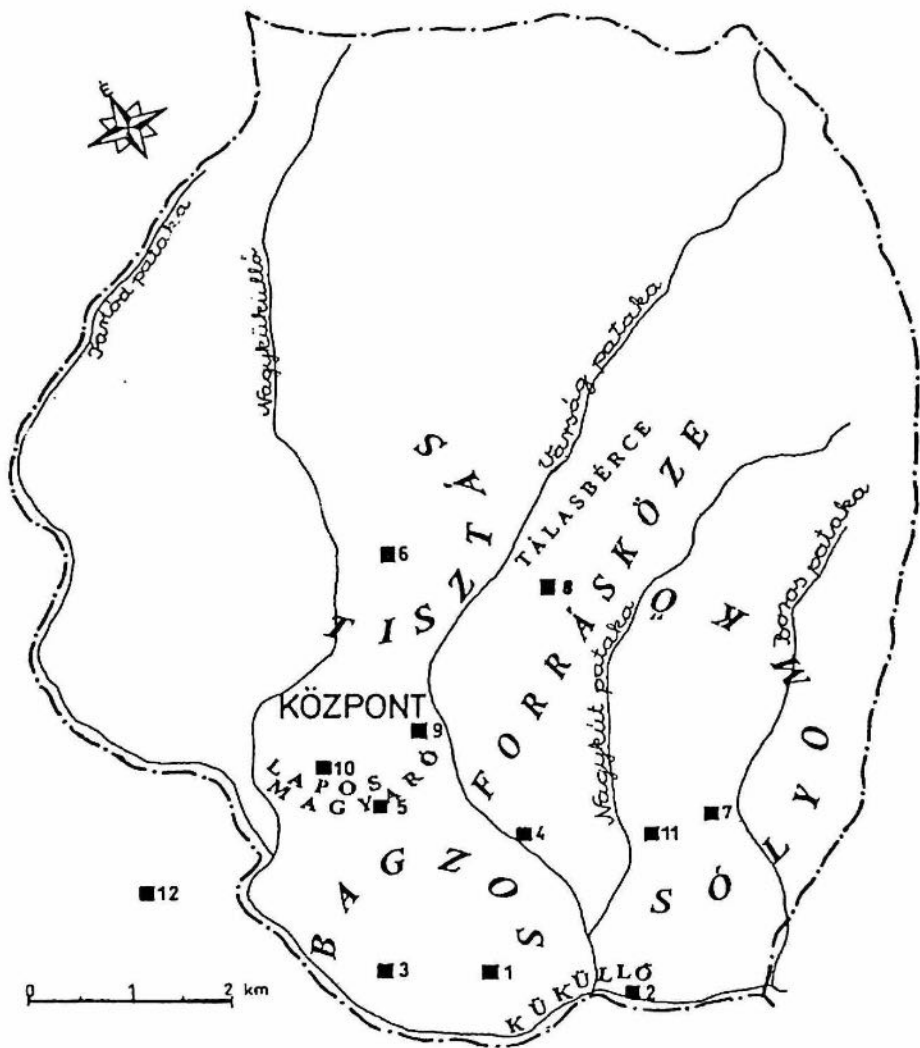
A fenti két példa talán ad némi képet arról, hogy minként néz ki a varsági tanyák környéke általában, és miként helyezkednek el a kaszálóból feltört szántóparcellák tavaszi barna foltjai a kaszálónak hagyott területek zöldellő keretében.

A XX. század második felében némelyik tanya szántóföldjei megnöttek a kaszáló rovására. Azonban a megnagyobbodott szántóparcellák ilyen esetben sem alkotnak föltétlenül összefüggő szántó-tömböt. Közük néhány méteres kaszáló csíkok, *utcahelyek* húzódnak, állítólag azért, hogy vadveszély esetén lehessen járni a szántók között. A kaszálócsíkokkal tagolt szántóföldek gazdája is úgy fogalmaz: *hét szántóföldem van*. A megfogalmazásban ott lappang a régi beidegződés: a szántóföld valamiféle kis folt a kaszáló mindent eluraló tengerében. Ez a gondolat vezetheti azokat a gazdákat is, akik viszonylag terebélyes szántóföldjük végein és széléin, néhány méteres kaszáló sávot hagynak, és így megakadályozzák a szomszédos szántóföldek találkozását, összefüggő szántóföld-tömbökké formálódását!

A szántóföldek termését védeni kellett és védeni kell a vadállatoktól. A vaddisznó kitúrja és megeszi a *pityókát*, szédülja a *gabonakalangyákat*. A *vadmarha*, *vadtehén* letapossa a termést. Az éretlen, *tejes* zabot még a medve is kedveli. A XX. század második felében elszaporodott kerítések némiképp védenek a vaddisznótól, de a *medve előtt nincs kert, tépi szét, ha útjába kerül*. A szántóföldek növényeit, különösen a pityókát éjszakánként rendszeresen őrizni kell. Sok pityókaföld mellett körfürészlapot, *cirkulalapot* akasztanak fel oszlopra. Ha az örködő észreveszi, hogy jönnek a vadállatok, egy vasdarabbal ütni kezdi a cirkulalapot. Az érces hangra a vaddisznók, a vadmarhák, sőt még a medvék is elfutnak. Távolaradásukat segítheti a tűz, távozásukat serkentheti a viharlámpa mozgó fénye. A XX. század végén inkább a családok öregjei vállalják, hogy vetéstől szedésig, vagyis májustól októberig őrzik éjszakánként a pityókaföldet. Korábban legtöbbször a családfő hált kint a pityókaföld mellett felállított *kalibában*. Az első oldalán nyitott deszkaládára emlékeztető, emberhosszúságú szűk és fedett fekvőhely, a *kaliba* hozzátartozik a varsági tanya környezetéhez.

11. ábra. Jelentősebb patakok Varság határában. (Levéltári iratok, térképek, Sz. Tifán Magdolna helynévgyűjtése és saját tereptapasztalatai alapján tervezte: Bárbth János).

12. ábra. A varsági néprajzi kutatás során felmért szállások és tanyai telephelyek Varság község tanyás határrészeinek legjellemzőbb neveivel. (Tervezte: Bárh János).

A VARSÁGI NÉPRAJZI KUTATÁS SORÁN FELMÉRT SZÁLLÁSOK ÉS TANYAI TELEPHELYEK LEÍRÁSAI

1. telephely

Varság 473. (Bagzos-Alsóbagzos)

Bálint Domokos (Bábi Domokos) háza

Az adatfelvétel ideje: 1991. jún. 6.

A tanya a Bagzos nevű határrész alsó végén, a lakott és művelt varsági területek egyik szélén található. A környékén több elhagyott üres tanya, illetve tanyarom látható.

A tulajdonos: Bálint (vagy Bábi) Domokos 1916-ban született Varságon, a Tisztás nevű területen, abban a házban, amely ma a 265. számot viseli és amelynek tulajdonosa Bálint Áron, Bálint Domokos öccse. A családi hagyomány szerint a tisztási telephelyet öregapjuk, Bálint Jakab János alapította, aki 1938-ban halt meg 102 éves korában. Szentkirályi árvagyerekként, oroszhegyi gazdák szolgálatában került Varságra, ahol birtokot szerzett, erdőt irtott és házat épített magának.

Varsági szokás szerint a Bábi família tisztási házát is a legfiatalabb fiútestvér örökölte, ezért Bábi Domokosnak házasságkötése táján saját ház után kellett néznie. A második világháború után sokat dolgozott, gyűjtötte a pénzt a házvásárláshoz. 1950-ben megnősült. 1951-ben 135 000 lejért megvette Berkeczki Pétertől a Bagzos alján azt a házat, amelyben ma is lakik. A házhoz 4 hold terület tartozott. Mellette fekiúdt az a 2 hold, amelyet a felesége örökölt. Ehhez vettek még 2 holdat a felesége testvérétől. A 8 hold többsége kaszáló. A szántott területek apró foltokként tarkítják a bekerített kaszálót.

A gazdának 1 tehene van és két birkát hizlal. 4 juhát „major elé adta”. A házhoz eredetileg tartozó 4 hold területet a gazda fenyőfa karókkal bekerítette. Ezen a kerítésen belül vannak a szántóparcellák. Bábi Domokos földje mellett terül el egy községi tulajdonban lévő *regelő*, amely a bikák és a *berbécsek* legelője volt. Az adatfelvétel idején Bábi Domokos bérlő.

A telephely központi épülete a kis méretű, magasított 2 szobás faház, előreugró tornáccal, lépcsővel, zszindelytetővel, alul *pityókás pincével* és *konyha pincével*. A házzal szemben épült a hatalmas *csűr*, amelyben *árnyékalja*, vagyis kocsiszín, tehénistálló és *disznyópajta* kapott helyet. A csűr egyik végéhez féltetős *fűszín*-t, hátsó falához pedig egy hosszú *sarjúszártó*-t építettek hozzá. A ház közelében áll a fából épült régi *sütőház*, benne a kőből rakott kemencével.

A ház és a csűr közötti terület csűr felé eső része a *nagy udvar*, a ház felé eső része pedig a *kicsi udvar*. A két udvart kerítés választja el egymástól, miként fakerítés övezi az udvarokat a be nem épített oldalukon is.

A ház és a csűr tájéka jellegzetesen *baromudvaros elrendezésű*. Az út felől érkező látogató először az állatok udvarába, a *nagy udvarba* léphet be. Innen haladhat tovább egy kiskapun a ház felé, a *kicsi udvarba*.

A házhoz 3 kövel bélelt, deszkafedeles gödörkút tartozik.

2. telephely

Varság, 530. (Küküllő melléke)

Pál Katona György háza

Az adatfelvétel ideje: 1991. okt. 15.

A tanya a *Küküllő* nevű tanyasűrűsödéstől délre, a Nagyküküllő és a Varságra vezető kövesút között, *vízhajításos*, vagyis árvízjárta területen található. A hegy lábánál haladó kövesút és a patak völgyben álló lakóépület között a terep enyhén lejt.

A tanyához tartozó birtok alsó részét a tulajdonos apja vásárolta 1936 körül két oroszhegyi gazdától. A megvett terület kaszáló volt. Egy csűr és egy *oroszhegyi kicsi ház* állt rajta. A csűr azonos a XX. század végén is létező csűrrel. A kis lakóépület a csűrrel szemben állt, és a XX. század végén már nincs meg. Az oroszhegyi család a telephelyet *szállásnak* nevezte. Épületeit nyáron, szénakaszálás, télen marhateleltetés idején használta. *Szántóföldeket* Pál Katona György apja kezdett *csinálni* a kaszáló magasabb fekvésű részein 1938-1940 körül.

A tanyához tartozó birtok felső részét, 71 *arat*, Pál Katona György vette meg 1956-ban Bálint Gáspár Oroszhegy-diafalvi lakostól. Az északi birtokrészből a XX. század második felében 18 *arat* kisajátítottak *turbinának*.

A három oroszhegyi gazdától származó birtokot, részben, mint a testvéreitől megváltott jusst, részben pedig, mint saját vásárlását, Pál Katona György egyesítette, aki 1926-ban született és 1954-ben házasodott. Földjét minden oldalon karókerítéssel látta el, amely felváltotta az oroszhegyiek gallyakból rakott hajdani *vesszőkerítését*. A Nagyküküllő menti keskeny és hosszú birtok az egyesítés után sem volt nagy, de tulajdonosa a XX. század második felében évtizedeken át az IFET-nél, vagyis az erdőkitermelő vállalatnál dolgozott. A tanyája körüli föld és a rá alapozott állattartás afféle jövedelemkiegészítő „háztáji gazdaság” szerepét töltötte be.

Pál Katona György apja *bennvaló* gyanánt tovább használta az oroszhegyiektől vásárolt szállást. Beköltözött a *kuttorral* fűthető kis lakóházba. A régi csűrben tartotta állatait és takarmányukat: a *kóstot*. Megengedte, hogy legényfia és leendő örököse 1951-ben új házat építsen magának az oroszhegyi eredetű csűr és a Varság felé tartó kövesút között. Pál Katona György a következő években már gazdaként tovább folytatta az építkezést. 1969-ben *konyhának* megépítette a *kicsi házat*, az 1970-es években pedig a sütőház szerepű, kilógó kemencéjű *nyári konyhát*.

Az adatfelvétel idején, 1991-ben az alábbi épületek álltak Pál Katona György *bennvalóján*: *Nagyház*: 1951-ben, fából épített, viszonylag kis méretű magasított tornácos ház. Pál Katona György leánya, veje, unokája, vagyis a közös háztartásban élő család fiatalabb nemzedéke lakott benne. *Kicsi ház*: 1969-ben épített alacsony kis faház. Pál Katona György és felesége, vagyis a közös háztartásban élő család idősebb nemzedéke lakott benne. *Nyári konyha*: az 1970-es években építetett fa-épület, kilógó kökemencével. Sütőház szerepű. *Csűr*: 1936 előtt épített, udvarfelőli oldalán faragással díszített impozáns faépület. Egy része a szarvasmarhák istállója, más része szénatároló szerepet tölt be. Út felőli végéhez fából készített *fásszint* és *árnyékszék*et illesztettek. *Disznópajta*: faépület a disznók számára. Felső részét tyúkólként használják. A mellette lévő *fáskertet* farakások tárolására használják

A ház előtti *kicsi udvart* és a csűr előtti *csűrudvart* egymással nem érintkező két külön kerítés övezi. Köztük szabad gyöpes terület húzódik. A *majorság* nappal a csűrudvarban jár.

A ház körüli *kicsi udvar* és a hozzá kapcsolódó virágoskert azért van bekerítve, hogy a szabadon járó jószág ne léphessen a területére. A csűr előtti *csűrudvar* pedig azért van fektetett deszkakerítéssel körülzárva, hogy tilalmas időben az állatok ne tudjanak a területéről kijönni.

Betakarítás után (1991-ben szept. 18-tól) a család állatállománya (2 tehén, disznók, juhok, majorság) szabadon járhat az egész kerített birtokon, a kaszálón és a négy szántóparcellán egyaránt a következő év máj. 1-jéig. Utána betakarításig tilalmas a birtok az állatoknak, mivel a szénára nagy szükség van és a szántóparcellák veteményei is védelmezendők.

Jelentős változás az 1991. évi adatfelvételhez képest, hogy az 1990-es évek közepén Pál Katona György veje és leánya a régi telephely épületeitől elkülönülő új házat építettek maguknak a csürtől északra.

3. telephely

Varság. 466. (*Bagzos-Alsóbagzos*)

Nagy István háza

Az adatfelvétel ideje: 1991. okt. 16.

A tanya a *Bagzos* nevű határrész alsó végén a lakott és művelt varsági területek egyik szélén található. Földjei érintkeznek a Nagyküllőt kísérő erdőséggel. Környékén több elhagyott, üres tanya és tanyarom látható.

A tulajdonos: Nagy István 1927-ben született Bagzosban. 1953-ban nősült. Házasságának első 12 éve alatt egy másik bagzosi házban lakott. 1965-ben Boldizsár Antal oroszhegyi gazdától megvette azt a 8 holdas bagzosi birtokot, amelyen az 1960-as évek második felében megépítette az 1991-ben is álló tanyai épületeket.

Az oroszhegyi gazda idejében a birtok egész területét kaszálóként használták. A szántóföldeket Nagy István *csinálta*. Ő ültette a gyümölcsfákat is.

Boldizsár Antal, mint oroszhegyi gazda *szállást* tartott bagzosi birtokán. Szállásépületei azon a területen álltak, ahol Nagy István létrehozta a maga *bennvalóját*. A hajdani *oroszhegyi kicsi ház*, amelyben lapos kövekből rakott *kuptorral* tüzeltek, a későbbi sütőház közelében állt. Nagy István a birtok megvásárlása után két évig benne lakott. Akkor adta el szétszedésre és elszállításra egy bethlenfalvi vevőnek, amikor már felépítette az új házat. Az oroszhegyi öreg csűr a Nagy István által épített nagy lakóház mögött állt. 1967-ben, amikor elkészült az új gazda első új csürje, egy sólyomkői gazda, Lőrincz András vette meg és részekre bontva szállította el.

Nagy István, lévén faragó kézséggel megáldott ezermester, jobbára saját kezűleg építette fel tanyája faépületeit az 1960-as évek második felében. A kétszintes, magas lakóházat 1967-ben fejezte be. Csürt kétszer épített. Mivel az 1967-ben felállított első csűr kicsinek bizonyult, háromévi használat után eladta Korondra. 1970-ben felépítette az 1991-ben is álló nagy csürt. Az épületek környékén rengeteg kerítést készített. Birtokán öt kutat ásott, de kettőből elment a víz.

Nagy István bagzosi *bennvalójának* épületei 1991-ben: *Ház*. Magas faépület cseréptetővel. Festése, berendezése a XX. század végi varságiak városi mintákat követő ízlésvilágát tükrözi. A gazda lakóhelye. (Korábban gyermekei is itt laktak, de 1991-re már önálló családokat alapítva eltávoztak a házból.) *Nyári ház*. A gazda, korábban a teljes család nyári főző- és étkezőhelye. *Sütő, sütőház*. Kőből rakott kemence van benne. Az épület mellett található egy lapos kövekből összeállított szabadtéri katlan. *Csűr, marhapajta*. Két végén egy-egy istálló, közepén a tulajdonképpeni csűr. Egyik végéhez féltetes fásszín illeszkedik. *Disznyópajta*. Disznóól. Közepén *kicsi csűr* található a szekér számára. Felső részén tyúkok, csirkék tanyáznak. Erre utal a mellette létrehozott *tyúkkert*. *Tyúkpajta*. Baromfiól, bizonyos baromfifélék számára. 1991-ben néhány kéziszerszám és lim-lom, *zakota* volt benne. *Fatartó*. Tárolóépület vágott fa számára. 1991-ben inkább szénát tartottak benne. *Árnyékszék*. Deszkaépítmény.

Nagy István tanyai telephelye, annak ellenére, hogy az 1960-as évek második felében nyerte el XX. század végi formáját, jó példája az ún. *baromudvaros telekelrendezésnek*. Az épületek közti tér kerítéssel két részre tagolódik: a csűr felőli *nagyudvarra* és a lakóház felőli *kicsi udvarra*. A főkapu a *csűr* és a *disznyópajta* között nyílik. Ide vezet a kerítéssel és *vettetővel* szegélyezett *bejáró ucca*. Aki a főkapun át közelíti meg a *bennvalót*, először a *nagyudvarba*, a gazdasági udvarba jut. Innen mehet tovább a *kicsi udvarba*.

A csűr mögötti kerített rakodóterület neve: *csűrkert*. Egyik sarkában különös korlátok állnak. Közibük szorítják be a fedezetendő kancát, amíg a csődör ráugrik. Itt *szöketnek*, ez a *szökető*.

A *csűrkert* után kaszáló terül el, majd a bagzosi fennsík széléig szántók következnek. A sütőház mögött 45 gyümölcsfa áll csoportban. A gyümölcsös mögött, a tanyaához tartozó földek keleti szélén kerítéssel övezett és gyöpes földcsíkkal keretezett veteményes kert húzódik.

4. telephely

Varság. 495. (Varság melléke)

Pál Katona Pálné, Bálint Gizella háza

Az adatfelvétel ideje: 1993. április 29.

A tanya a *Varság pataka* völgyében található. A hozzá tartozó birtok átíveli a völgyet. A Bagzos felőli domboldaltól a Forrásköze felőli erdős domboldaláig húzódik. A Varság pataka a Bagzos felőli domboldalhoz folyik közelebb. Ugyanezen az oldalon, a domb tövében halad a varsági templomhoz vezető kövesút. A birtok mindkét vége emelkedik a völgyet szegélyező domboldal felé.

A tanya közelében fekszik a *Koták kertje* néven emlegetett Varság melléki terület.

A tanya gazdasszonya 1937-ben Bagzosban született. 1958-ban költözött a Varság mellékére, amikor feleségül vette Pál Katona Pál. Férje halála óta özvegyasszonyként gazdálkodik a férjétől örökölt tanyán.

A tanya épületeit Pál Katona Pál legényemberként építette 1957-ben szülei anyagi támogatásával és *kalákában* átdolgozó rokonai, barátai segítségével. A tánc-csal végződő *tapasztó kalákában*, mint menyasszony, a leendő feleség is részt vett.

Pál Katona Pál apja, Pál Katona Albert az építkezés előtt Kovács Gyurka Jóska oroszhegyi gazdától *helyet vett* fia számára a Varság völgyében. A megvett területen, az 1957-ben épített új háztól délre állt egy *oroszhegyi kicsi ház* és egy csűr. Ezeket az új gazda lebontotta, illetve bontás céljából eladta. A fiatal pár 1958-ban az új házban kezdte közös életét.

A tanyai telephelyen 1993-ban az alábbi épületek álltak: fából épült zsindeletetős, tornácos *ház*; *csűr* a hozzá épített *fatartóval*; a sütőház és konyha szerepű *kicsi nyári ház*; *árnyékszék*.

Az épületek közti terület *nagy udvarra* és *kicsi udvarra* tagolódik. Az udvarok rendje, megközelítési módja a *baromudvaros telekelrendezés* kiváló példáját nyújtja.

A tanyához tartozó birtok a Varság pataka felől kerítetlen, a többi oldalon kerítés övezi. Területének nagy része kaszáló. A lakóháztól északkeletre egy kis földterületet szántanak és részben veteményes kertként használnak. A szántott földet külön kerítéssel vették körül. Egy *kicsi veteményes kert* található a lakóház déli végénél is.

5. telephely

Varság. 420. (*Bagzos- Lapos magyaró*)

Fábián Katalin (*Fábián Katica*) háza

Az adatfelvétel ideje: 1991. jún. 4. és 1992. máj. 16.

A tanya a *Bagzos* nevű határrész felső részén, a *Lapos magyaró* néven is emlegetett terület határa tájkán található. Az irtásföldek tömbjének nyugati szélén épült. Nem messze tőle kezdődik a Nagyküküllőt kísérő erdő. Az erdei *ösvényen* leereszkedve Tartód vára alá, a Tartód patak és a Nagyküküllő összefolyásához érkezünk.

A tulajdonos: Fábián Katalin könyvelő, aki apai örökségén gazdálkodást is folytat. A tanyát Fábián Katalin apja, Fábián Vilmos erdész alapította feleségével, Lőrincz Ilonával. Fábián Vilmos 1900-ban született Korondon. Fialat erdészként helyezték Varságra. Először erdészházban lakott. Hamarosan birtokot vett magának, amelyen egy *oroszhegyi kicsi ház* állt. 1928-30 táján fából fölépítette birtokán az *oroszhegyi kicsi ház* szomszédságában a kutatás idején is álló házat. Ebben a házban lakott haláláig, 1979-ig. Nyugdíjazásáig erdészkedett. Mellette a saját birtokát is művelte.

Az 1928-30 táján épült *nagyház* boronafalú, zsindeletetős, kiugró tornácos, magasított „székely ház”. Pincéjében ptyókat és almát tartanak. Szobái jószerével lakatlanok. Bútormaradványok, sok lim-lom, *zakota* található bennük. A *csűr*, amelyben két *pajta*-ként emlegetett istálló és szénatartó *udor* található; a lakóházzal egyidőben épült. Az erdészt gyűlölő fatolvajok azonban egyszer fölgyújtották. Újjá kellett építeni. Az ún. *kicsi ház* az 1940-es években épült vendégek részére. Fábián Katalin az 1980-as évek elején megnagyobbította és az adatfelvétel idején benne lakott. A *nagyházzal* nagyjából egyidős a *sütő*. Az 1970-es években épült a *disznyópajta*.

A tanyai telephely a gyümölcsös keleti szélétől enyhén lejt nyugat felé. A ház tehát enyhe lejtőre épült. A bekerített gyümölcsös gyümölcsfáit, amelyeknek többsége különböző almafa, Fábián Vilmos ültette. A gyümölcsöst északról és keletről a karókerítés belső oldalán sűrű fenyőbokrok határolják.

Az adatfelvétel idején a tanya udvarára a telephely déli oldalán a *nagyház* és a *kicsi ház* között, a *sütő* mellett lehetett bejutni gyalog és szekérral egyaránt. Ez azonban a XX. század utolsó két évtizedére jellemző állapot. Korábban a pajta melletti bejárat számított főbejáratnak. Erről tanúskodik a díszesen faragott, fedeles kiskapu. Vésett felirata: *Isten segedelmével állíttatta Fábián Vilmos és nője Lőrincz Ilona 1972. évben.* Az adatfelvétel idején a régi főbejárat kapui be voltak zárva, sőt elöttük, a csűr hátsó vonaláig egy hevenyészett, ideiglenes kerítéssel átmenetileg *juhkerítet* alakítottak ki. A „kapuváltás” együtt járt a *kijáró ucca* áthelyeződésével és a telek hajdani baromudvaros jellegének megváltozásával.

6. telephely

Varság. 315. (Tisztás)

Tifán Antal, Tifán István, Tifán Anna testvérek háza.

Az adatfelvétel ideje: 1992. máj. 22.

A tanya a *Tisztás* nevű határrész északi szélén, az irtott, tanyás területek peremén, a *Tócca Antal dombja* nevű földháton található. Az ún. Tisztási úttal a *Tócca Antal csapása* köti össze. Régies hatású, zsindeletetős faépületei múltat idéző, festői látványt nyújtanak a Tisztási úton közlekedők számára. A helynevekben szereplő *Tócca* szó a Tifán nemzetség egyik ágának Tótutcai ragadványnevéből rövidült.

A tanya lakóházát Tótutcai Tifán Antal építette 1919-ben. Ő vezette egy kis csatornán a Köves patak vizének egy részét a tanyaépületek közelébe. A XX. század közepén halt meg. Tanyáját fia, Néma Tifán György örökölte. 1991-ben az alapító Tótutcai Tifán Antal három unokája gazdálkodott a tanyán: az 1945-ös születésű Tifán Anna, a Fábián, alias Pipás Imre nevű *ide szállt* férjével, valamint Tifán Antal és Tifán István, akik feleség nélkül élik életüket.

A tanyai telephely épületei 1992-ben: a kétszintes, magas, tornácos *ház*, a *csűrre*, *marhapajtára*, *disznyópajtára* és *árnyékaljára*, vagyis szekérszínre tagolódó *csűr*, a féltetős *juhpajta*, a *fásszín*, a *sütő* és a csűr falához illesztett *árnyékszék*.

Az épületek közötti tér kerítésekkel *nagy udvarra* és *kicsi udvarra* tagolódik. A főbejáratnak számító kapu a *nagy udvarra* nyílik. A Tisztási út, illetve a Központ felől érkeve a *nagy udvaron* keresztül lehet megközelíteni a *kicsi udvart*, illetve a lakóházat. Következésképp, a telephely elrendezése *baromudvarosnak* tekinthető. Helyi adottságot használ ki a legeltethető erdőszél és az erdő felé nyitott kijárat a csatorna mellett felállított kapuval és a hozzá vezető *kijáró uccával*.

7. telephely

Varság. 48. (Sólyomkő)

Bálint Györgyné, Pál K. Eszter háza

Az adatfelvétel ideje: 1992. V. 18-19.

A tanya a *Sólyomkő* nevű határrész déli felén található. Épületei a XX. század elején épültek. (A tulajdonos anyja 1904-ben már az 1992-ben is álló tanyai lakóházban született.)

A tulajdonos, Bálint Györgyné, Pál K. Eszter, aki 1923-ban ezen a tanyán született, anyai ágon örökölte tanyáját. Néhai férje, Bálint György, akit jobbára Medve néven emlegettek, 1940-ben *reá szállt*, vagyis vőnek jött a házhoz. A tulajdonos apja, Pál K. Imre ugyancsak *ide szállt*, amikor elvette a tulajdonos anyját, az 1904-től 1971-ig élt Tamás Gy. Máriát. A tulajdonos anyai öregapja, Tamás Gy. János, akit Győri János-ként emlegettek, feleségét pedig Dénes Ágnesnek hívták, 1960 táján 82 éves öregemberként halt meg. Fiatal korában ő építette a Sólyomkő 48. sz. tanya épületeit.

Tamás Győri János *Oroszhegyből* származott. A családi hagyomány szerint *mezőpásztor* volt, akit a nép fogadott meg a határ őrzésére. Mindez valószínűleg még oroszhegyi lakos korában történt. Értett a *kerekes* mesterséghez. Varságra kerülve kocsikerekeket csinált a varságiak számára. Készített *csebret*, *kádat* is. Sólyomkői házának alsó szintjén, az *alsóházban* műhelyt alakított ki magának. A műhely 1991-ben még tele volt különböző famegmunkáló szerszámokkal.

A tanyaalapító Tamás Győri János fiatal korában tréfára hajlamos, vidám székely ember volt. A családi emlékezet számon tartja róla, hogy egyszer kedves ijesztgetés gyanánt felesége alól puskával kilötte a puliszkafőző üstöt.

Az 1920-as évektől az 1960-as évekig több házaspár élt együtt a házban nagycsaládi szervezetben. Az 1920-as, 1930-as években Tamás Győri János és felesége, valamint lányuk Tamás Gy. Mária és vejük Pál K. Imre együttélése jelentette a családközösséget. 1940-ben, amikor Pál K. Eszter férjhezment, és férje, Bálint György vőnek jött a házhoz, a nagycsalád kibővült, három házaspárt összefogó családközösséggé vált.

1940 és 1960 között három házas férfi lakott a házban: 1. az öreg gazda: Tamás Győri János, 2. a fiatalabb gazda, az öreg gazda veje: Pál K. Imre, 3. az öreg gazda unokaveje: Bálint György. A ház lakói *egy kenyéren* éltek. Egy asztalnál ettek. Éjszakánként a nagyobb szobában a legidősebb és a középkorú, a *tülfelé* lévő kisebb szobában a legfiatalabb házaspár aludt. A legöregebb asszony, Dénes Ágnes halála után az 1950-es években Tamás Gy. János vénemberként lejárt aludni a műhelyébe. A ház két szobáján Pál K. Imre és felesége, illetve Bálint György és felesége osztoztak.

1991-ben Tamás Győri János hajdani tanyájának telephelyén az alábbi épületek álltak: *Ház*: fából épült, magas, kétszintes, tornácos, előreugró verendával. *Csűr*: két oldalán *marhapajtával*, közepén a tulajdonképpeni *csűrrel*. *Disznyópajta*: a csűr egyik végéhez illesztett faépület. *Tyúkpajta*: a csűr másik végéhez illesztett faépület. *Szénacsűr*: a nagy csűr mögött álló szénatartó építmény, deszkafalakkal. A mezei

magános szénacsűrökre emlékeztet. *Árnyékalja*: kocsiszín. Elöl nyitott faépület. *Sütő*: kemencét magába foglaló faépület. *Árnyékszék*: deszkaépítmény.

8. telephely

Varság. 158. (*Forrásköze*)

Tamás László háza

Az adatfelvétel ideje: 1991. okt. 17.

A tanya a *Forrásköze* nevű határrész Varság pataka felé eső nyugati oldalán található. Környékét a varságiak a *Kovácsok kőszála alja* helynévvel jelölik. Fölötte terül el a *Jakab kert* nevű terület.

Tamás László 1927-ben született Tálásbércen. Családja 1934-ben vette a forrásközi birtokot.

1934 előtt a birtok két orozshegyi testvére volt: Gergő Ignácé és Gergő Palkóé. A Gergő Ignác-féle rész a XX. század végén Tamás Lászlóé, a Gergő Palkó-féle terület pedig Tamás László egyik fiáé. Közben a Vass család is birtokolta.

Amikor a birtok még orozshegyi tulajdonban volt, egy *orozshegyi kicsi ház* és egy csűr állt rajta, amelyeket az orozshegyi tulajdonos ideiglenes szállásként használt. A csűr az 1991-ben létező csűr helyén állt. Tamás László bontotta le és épített helyette újat. Az *orozshegyi kicsi ház* azonos az 1991-ben is álló *kicsi házzal*, amely a család legfontosabb tartózkodási helye. Tamás László a hajdani kis faházat némileg megnagyobbította és 1967-ig népes családjával benne lakott. 1967-ben építette a nagynak számító új lakóházat.

Tamás László tanyájának épületei 1991-ben: *nagy ház*, *kicsi ház*, *sütő*, *csűr*, *árnyékszék*. A csűr mögötti rakodóterületen: *szerszámos*, *szénacsűr*, *polyvás*.

A *nagy ház* elhelyezése, a telephely legbelső szögletében való lakóházépítés, a baromudvaros elrendezés gondolatát tükrözi, bár a *kicsi udvar* jelképes méretű „házwédó” kertescskévé zsugorodott.

9. telephely

Varság. 357. (*Központ*)

Tamás Ferenc (Csonka) háza

Az adatfelvétel ideje: 1992. máj. 22.

A ház a *Központ* nevű területen, a templom mögött formálódott házsorban áll, amelyet *Cigány ucca* néven emlegetnek. A telek falusi telek benyomását kelti.

A Cigány utca telkeinek területe ún. agrárbirtok volt. Háborús vitézeknek és szegényeknek osztották hatalmi tényezők. Az utcaformálásban tehát a telekosztás révén felsőbb beavatkozás érvényesült.

A ház tulajdonosa, Tamás Ferenc 1921-ben született Sólyomkőn, a *Paradicsomkert* nevű területen. A második világháborúban elvesztette egyik karját. Magányosan él. Gyógyító ember hírében áll.

A házat és a melléképületeket Albert Mihály építette 1928-29-ben. A mai tulajdonos kis gyerekként látta az építkezést. Tulajdonképpen egy régi házat

költöztettek ide a Központ Tisztás felé eső területéről. A ház falait elemekre bontva hozták. A tetőt egy darabban két szekérra rakva szállították.

1938-ban Albert Mihálytól Sánta Árpád vette meg a házat, aki mészáros volt. Az udvaron vágta az állatokat, a húst a hátsó helyiségben tartotta és árusította. Ezért vannak a hátsó helyiség gerendájában nagy kampók. Tamás Ferenc 1980-ban örökölte a házat barátjától, Sánta Árpádtól. A ház dupla telkű. A melléképületek mögötti beépítetlen telekrészt az előző tulajdonos vásárolta az egyháztól.

1992-ben az alábbi épületek álltak a telken: boronafalú, fazsindelyes, tornácos ház; fektetett deszkákkal fedett, egy tető alá vett *marhapajta* és *fásszín*; *méhszín* régies méhkaptárakkal; *disznópajta* a disznók számára, felső részén tyúkketrecel, egyik végén *buda* néven emlegetett WC-vel; *sütőház* nagy kemencével.

A telek belső részén és beépítetlen felén egy-egy szántóföldet művelnek, amelyeket kaszáló keretez.

10. telephely

Varság. 415. (*Bagzos – Kicsibagzos – Lapos magyaró*)

Kovács Lajos háza (*Hajdan Szász Péter háza*)

Az adatfelvétel ideje: 1993, máj. 3.

A tanya *Bagzos* legészakibb részén, a *Kicsibagzos* vagy *Lapos magyaró* nevű területen található. Körülötte viszonylag sűrűn állnak a tanyák. Szomszédjában az adatfelvétel idején új tanyai lakóház épült.

Kovács Lajos, 1932-es születésű, magányosan élő korondi unitárius férfi, aki 1990-ben Varságon vett magának *bennvalót*. Tanyájának múltjáról keveset tud.

A szomszédok tájékoztatása szerint a tanya helyén a XX. század első felében egy *oroszhegyi kicsi ház* és egy oroszhegyi csűr állt. A szállást 1940 táján megvette a varsági Szász Péter. Egy ideig az oroszhegyi kis lakóházban lakott, majd lebontotta. A régi csürt meghagyta, azonban zsúpfedelét eltávolította és újrafedte zsindellyel.

Az 1993-ban is álló házat 1947-1948 táján építette Szász Péter. Ekkortájt készültek a melléképületek is.

A kerített telephelynek látszólag két „főbejárata” van. Elöl: a lakóház és a csűr között, valamint hátul: a *kicsi ház* és a *disznópajta* között egyaránt látható nagykapu és díszesen faragott, virágzott fedeles kiskapu. A „hátsó” kiskapu faragott felirata: „Isten segedelmével épült 1959. V. 30.” Az „első”, galambbugos kiskapu négy festett galambja között az évszám: 1963. Az 1950-es években a „hátsó” kapu volt a tanya főbejárata. Az „első” kapu helyén akkortájt léckerítés húzódtott. Az 1960-as évek első felében, a kiskapu évszámából ítélve 1963-ban, a bejárati út és a főkapu áttevődött az épületegyüttes másik oldalára. A régi főkaput tartósan lezárták. További változást hozott, amikor az „új” főbejárat kiskapuját néhány méterrel arrébb tették és eltávolították hagyományos helyéről, a nagykapu mellől. Ezzel azt akarták elérni, hogy a kiskapun közlekedő gyalogosoknak ne kelljen az állatok udvarára lépni, hanem az állatok udvarától léckerítéssel elzárt keskeny közlekedő területen közelíthessék meg a lakóházat és a *kicsi házat*.

1993-ban a tanyai telephelyen a következő épületek álltak: *ház, kicsi ház* a hozzáépített féltetős *sütőházzal, csűr, fásszín*, a csűr végéhez épített *buda*; a *disznyópajta*, a *tyúkpajta* és az *árnyékalja* nevű kocsiszín egy fedél alatt álló épülete.

11. telephely

Varság. Szám nélkül. (Sólyomkő)

Oroszhegyi szállás

Az adatfelvétel ideje: 1991. okt. 19.

Oroszhegyi szállás Sólyomkőn, a temető mellett elhaladó és a harangláb felé vezető út Nagykút pataka felé eső oldalán, Péter Jenő, Varság 22. sz. házának szomszédságában. Tulajdonosa Csortán György oroszhegyi lakos. (Felszegi.)

1964 óta benne lakik egy magányos oroszhegyi férfi, az 1925-ös születésű Gergely János, aki a tulajdonos rokona. Az oroszhegyi kollektivizálás elől menekült ki a varsági szállásépületbe. Minden évben lekaszálja a füvet a szállás körüli kaszálón az oroszhegyi gazda számára. Napszámosmunkát vállal a környéken. Kiválóan ért a kerítések készítéséhez.

A szállás két épületből áll: egy kis lakóházból és egy csürből. A lakóépület tipikus *oroszhegyi kicsi ház*. Egy lakóhelyiségre és egy előtérre tagolódik. Utóbbit *eresznek* nevezik. A lakóhelyiség fala boronafal, amelyet a bejárati oldalon jobbra vakolat borít. Az *eresz* fala vakolat nélküli faragott fa. Résein átfúj a szél.

A sólyomkői szállás kis lakóháza a régi *oroszhegyi kicsi házak* kiváló példája. Mivel lakója igénytelen magányos férfi, a házacská megőrizte régi formáját, és hű képet ad az oroszhegyi szállások hajdani házairól. Az épületben egy jelentős változás történt. Eltávolították belőle a *kuptort*. Helyére öntöttvas tűzhely került.

A szállásépületek egy téglalap alakú kaszálóterületen állnak, amely a harangláb felé haladó útnál kezdődik, és lenyúlik a sólyomkői fennsík pereméig, a Nagykút patakát kísérő meredek domboldal erdejéig. A kaszálónak kerítése nincs. Az út és az erdő felé nyitott. A két hosszanti oldalon húzódik ugyan karókerítés, de azokat a szomszédos tanyák birtokosai készítették.

Változás 1991-hez képest: 1997 májusában a kis házban nem lakott senki. Zsindelytetőjét kikezdte az idő. Az 1991-ben felmért szénakazlaknak, illetve kerítésüknek nyoma sem látszott.

12. telephely

Korond-Ásottütteteje

Elhagyott telep. A korondi Nyakas Tófalvi familia hajdani birtoka.

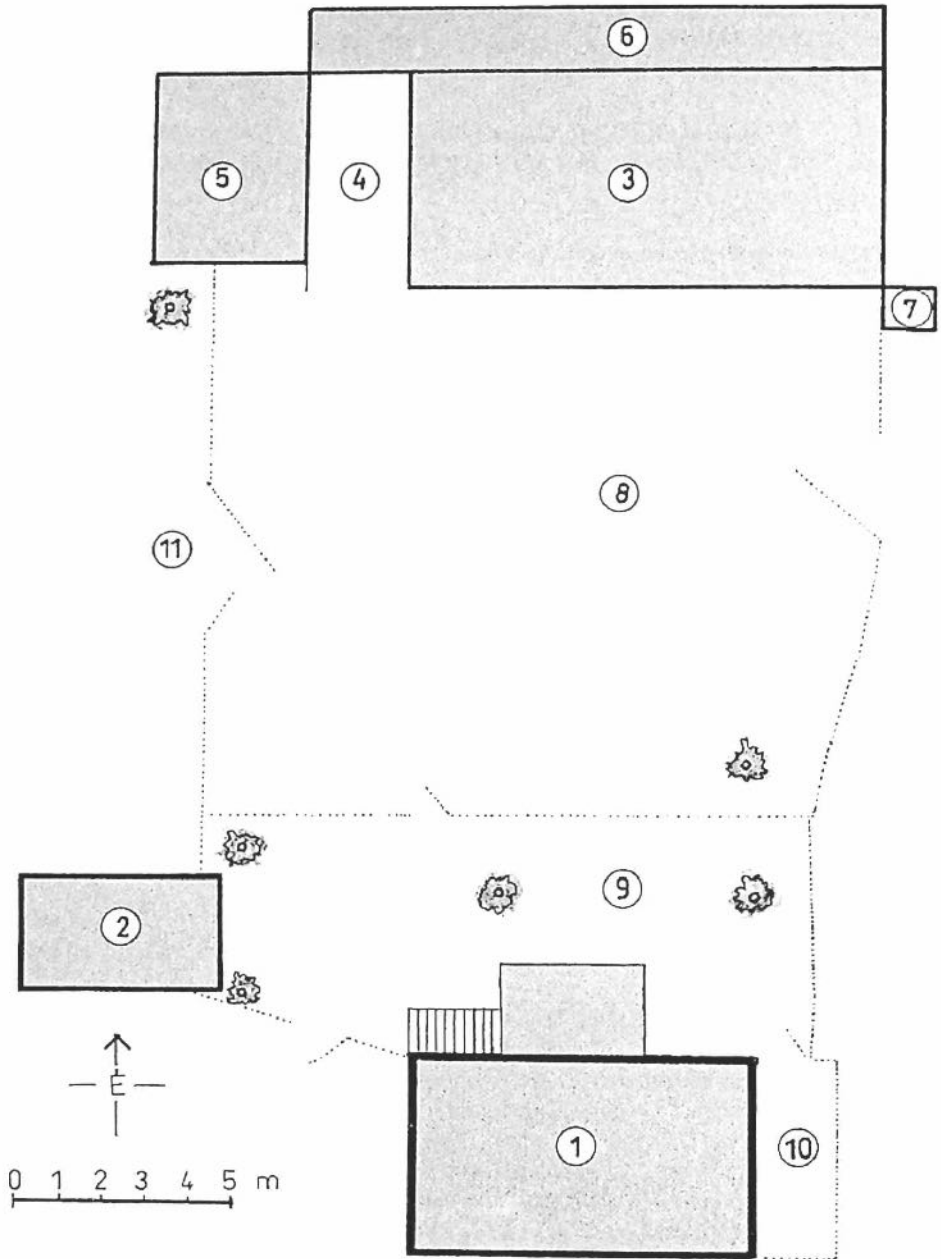
Az adatfelvétel ideje: 1992. máj. 21.

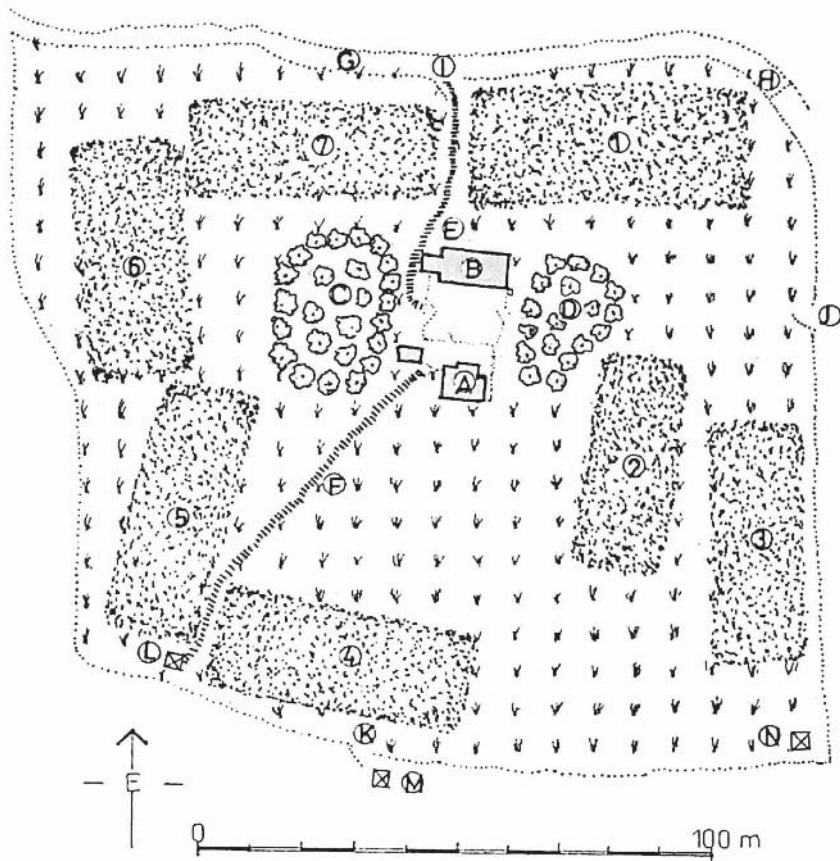
Elhagyott irtáskaszáló Varság határvonala közelében, de Varság határain kívül. Varságról indulva a Nagyöküllő felől közelíthető meg. Korond község közigazgatási területéhez tartozik. Hajdan Kecetkisfalud helység havasi határának része volt.

A telephely múltjának részletes leírása a „Két korondi család szállása Ásottüttetején” című alfejezetben olvasható.

A VARSÁGI NÉPRAJZI KUTATÁS SORÁN FELMÉRT
SZÁLLÁSOK ÉS TANYAI TELEPHELYEK RAJZAI

A felméréseket a telephelyek leírásainál megjelölt adatfelvételi időpontokban
Bárth János végezte.
Az ábrákat a terepen készített felmérési vázlatai és jegyzetei alapján
Bárth János tervezte.

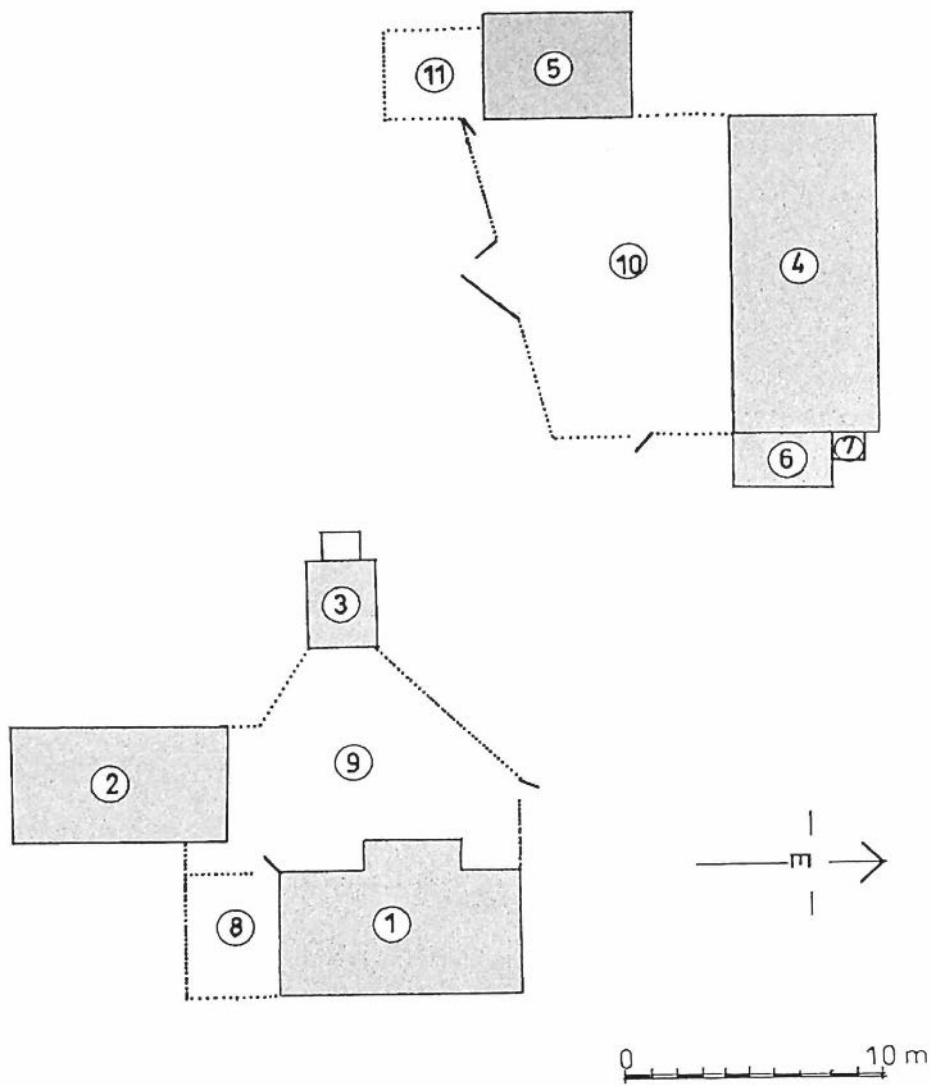

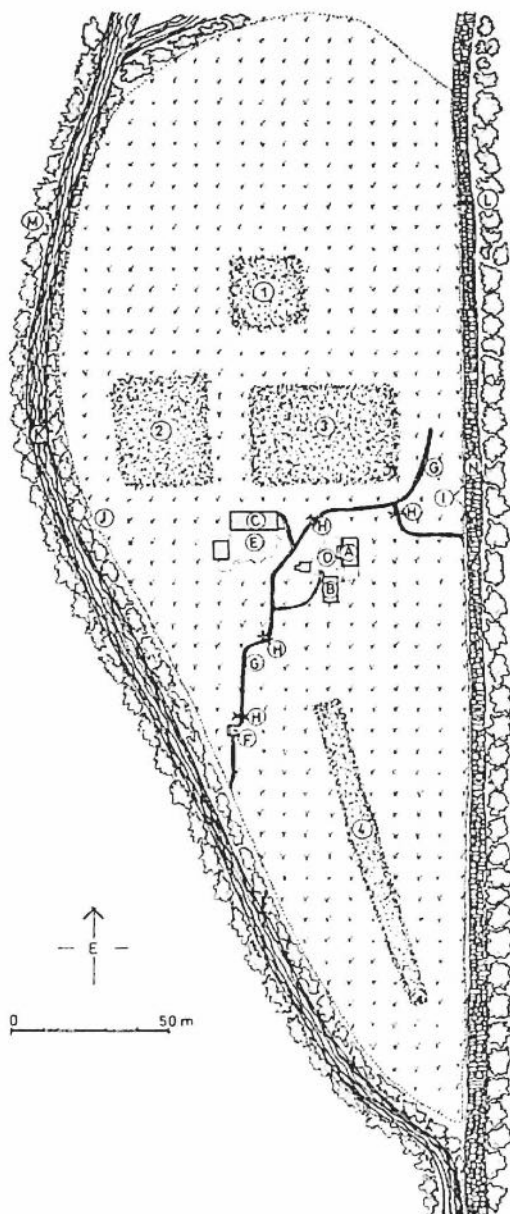
14. ábra. Az 1. sz. felmért tanyai telephely rajza kaszálóból feltört kis szántóparcellákkal. A számok és a betűk jelentése: 1. szántó, *főső főd*, 2. szántó, *közbüső főd*, 3. szántó, *bőső főd*, 4. szántó, *külső főd*, 5. szántó, *külső főd*, 6. szántó, *külső főd*, 7. parlag szántó, *főső főd*, A. ház, B. *csűr*, C. gyümölcsös, D. gyümölcsös, E. szekérbejáró az út felől, F. gyalogút a kúthoz, G. út (közút), H. útelzáró kapu a *regelő* (közlegelő) felé, I. kapu, J. kapu, K. kapu, L. kút, *külső kút*, M. kút, *ásó kút*, N. kút, *bőső kút*.

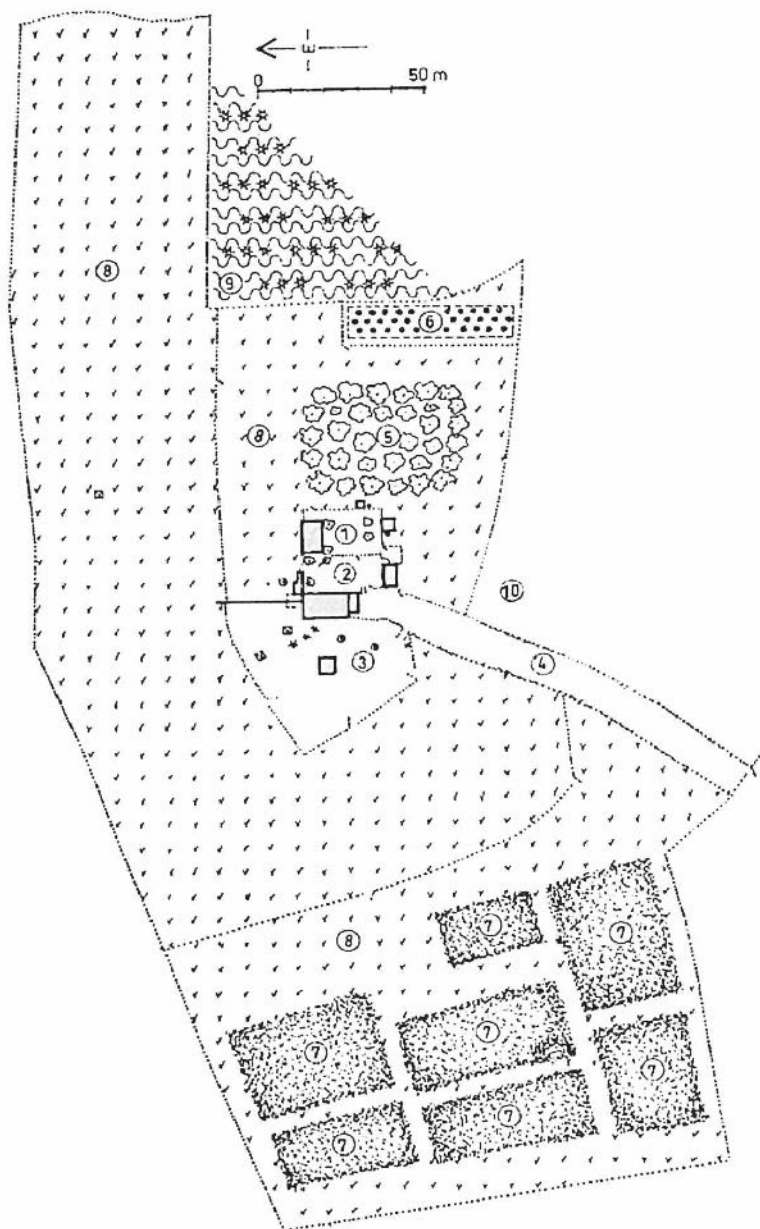
13. ábra. Bálint (Bábi) Domokos *baromudvaros* elrendezésű *bennvalója* Bagzosban. (Az 1. sz. felmért tanyai telephely udvara). A számok jelentése: 1. ház kiugró tornáccal és lépcsővel, 2. sütőház, 3. *csűr marhapajtával és disznópajtával*, 4. árnyékalja (koesiszín), 5. *fűszín*, 6. sarjútartó, 7. kolózet, 8. nagy udvar, 9. kicsi udvar, 10. virágos kert, 11. a főbejárat kapui. A jelzett fák gyümölcsfák (alma, körte, szilva).

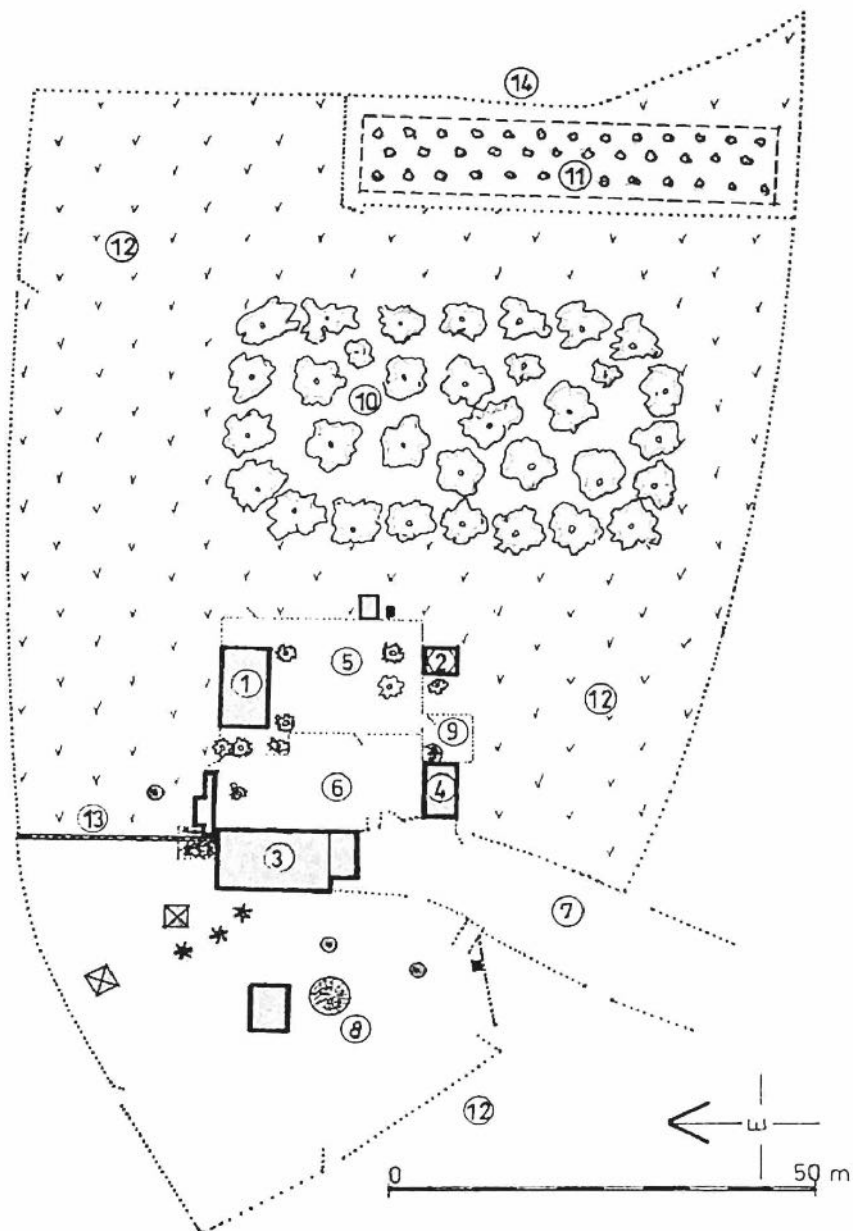
15. ábra. Pál Katona György *bemvalója* a Nagyküküllő mellett. (A 2. sz. felmért tanyai telephely elkülönülő udvarai). A számok jelentése: 1. nagy ház, 2. kicsi ház, 3. nyári konyha kilógó kemencével, 4. csűr, 5. dísznyópajta, 6. fásszín, 7. árnycsék, 8. virágos kert, 9. kicsi udvar, 10. csűrudvar, 11. fáskert.

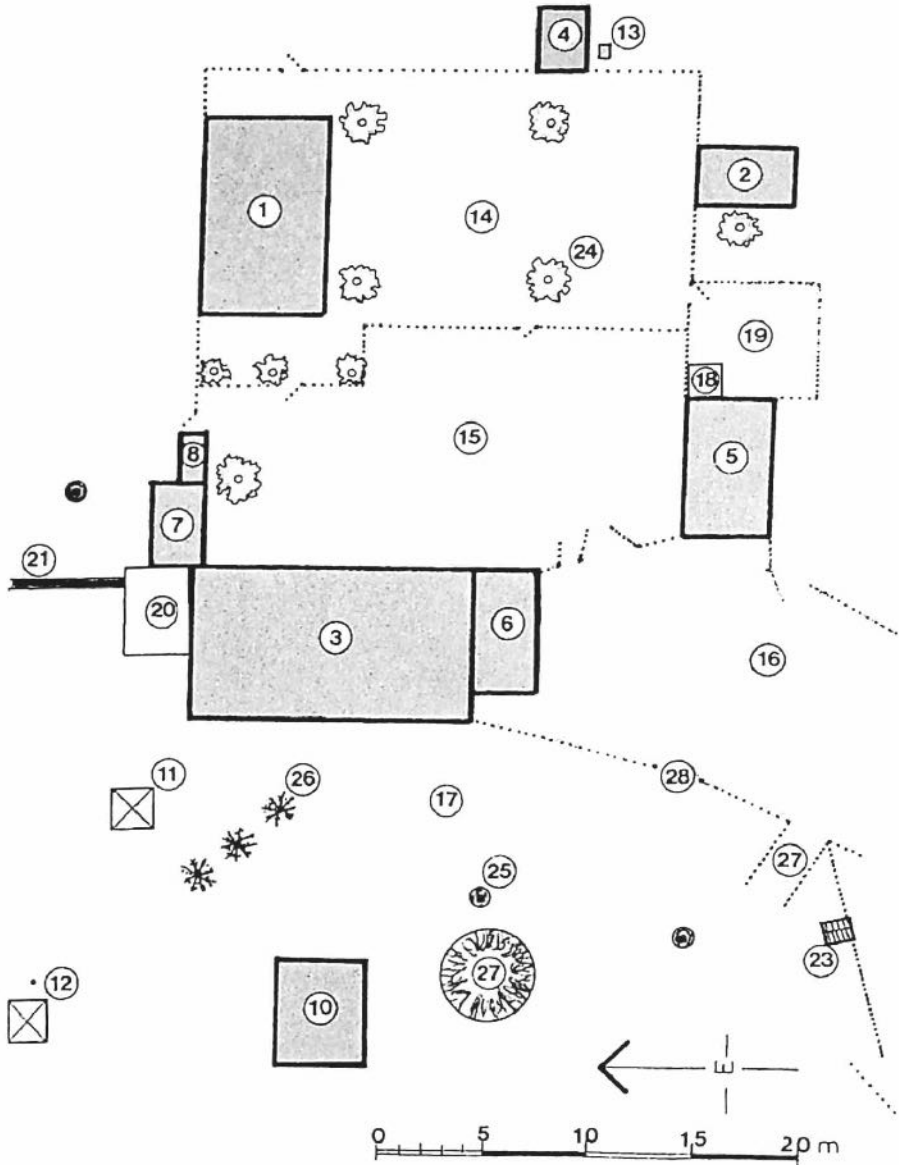
16. ábra. Pál Katona György Nagyküküllő menti birtokának helyszínrajza (A 2. sz. felmért tanyai telep-
hely). A számok és a betűk jelentése: 1. szántó, *főső főd*, 2. szántó, *csűr mögött való főd*, 3. szántó,
csűr mögött való főd, 4. szántó, *őső főd*, A. nagy ház, B. kicsi ház, C. csűr, D. kicsi udvar,
E. *csűrudvar*, F. forrás, G. *sánc* (kapanyonnyi csatorna), H. kis híd a *sánc*on, I. főbejárat
kapui, J. *avara* (nyitott, rudas kijáró a patak felé), K. patak, (Nagyküküllő), L. meredek
hegyoldal erdővel, M. vízparti fák, bokrok, N. épített, kövezett út.

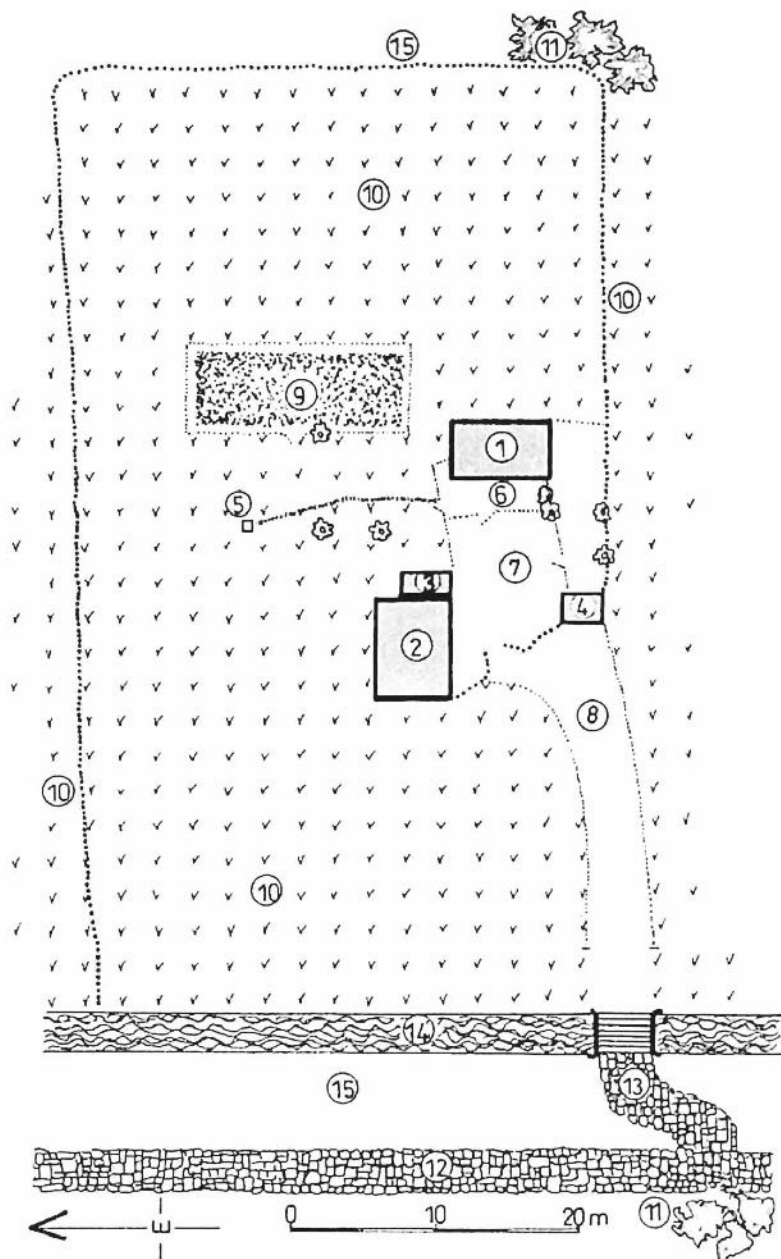
17. ábra. Nagy István bagzosi birtokának helyszínrajza. (A 3. sz. felmért tanyai telephely és a hozzá tartozó földek.) A számok jelentése: 1. kicsi udvar, 2. nagy udvar, 3. csűrkert, 4. kijáró ucca, 5. gyümölcsös, 6. veteményes kert, 7. szántó, 8. kaszáló, 9. vizenyős, bozótos terület, 10. más gazda birtoka.

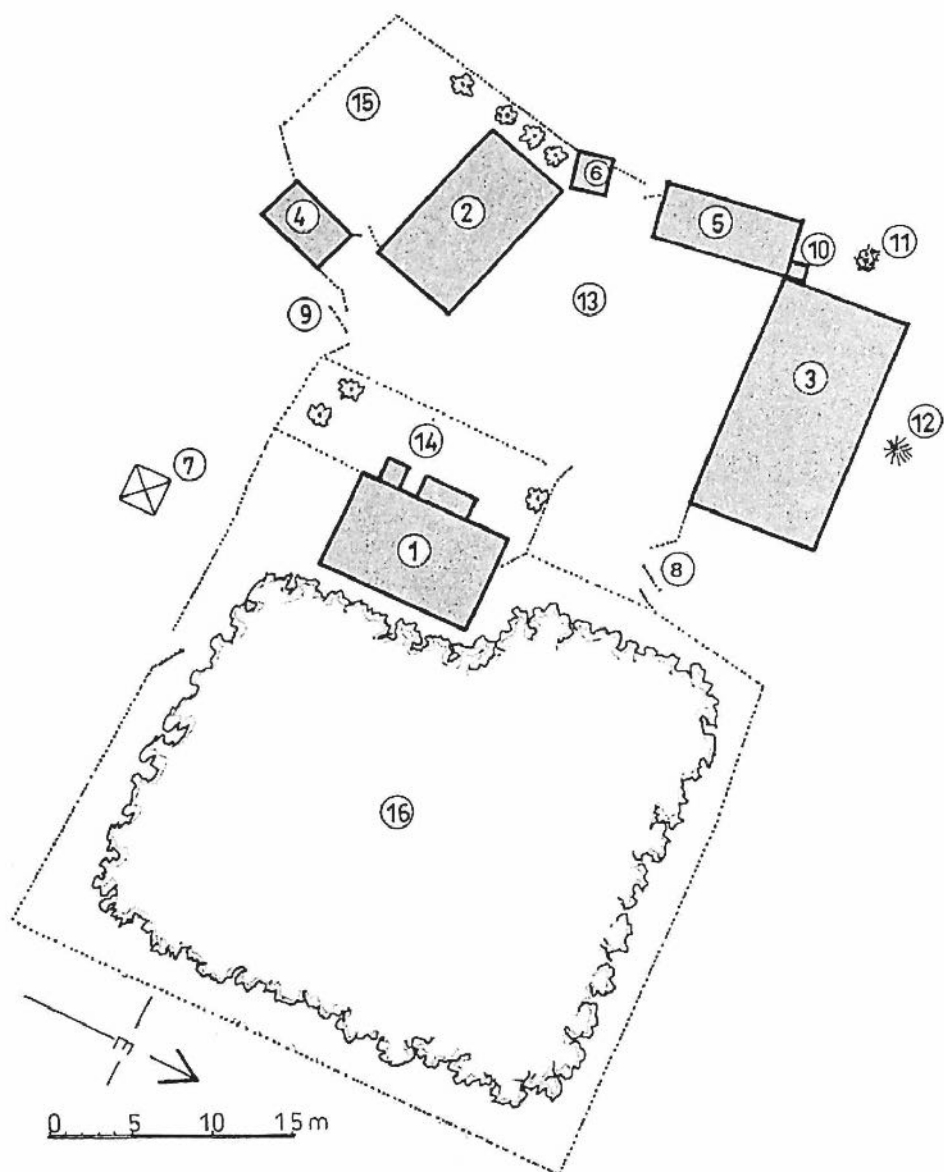
18. ábra. A 3. sz. felmért tanyai telephely. A számok jelentése: 1. ház, 2. kicsi ház, 3. csűr, 4. disznó-pajta, 5. kicsi udvar, 6. nagy udvar, 7. bejáró ucca, 8. csűrkert, 9. tyúkkert, 10. gyümölcsös, 11. veteményes kert, 12. kaszáló, 13. ganyélésánc, 14. vizenyős, bozótos terület.

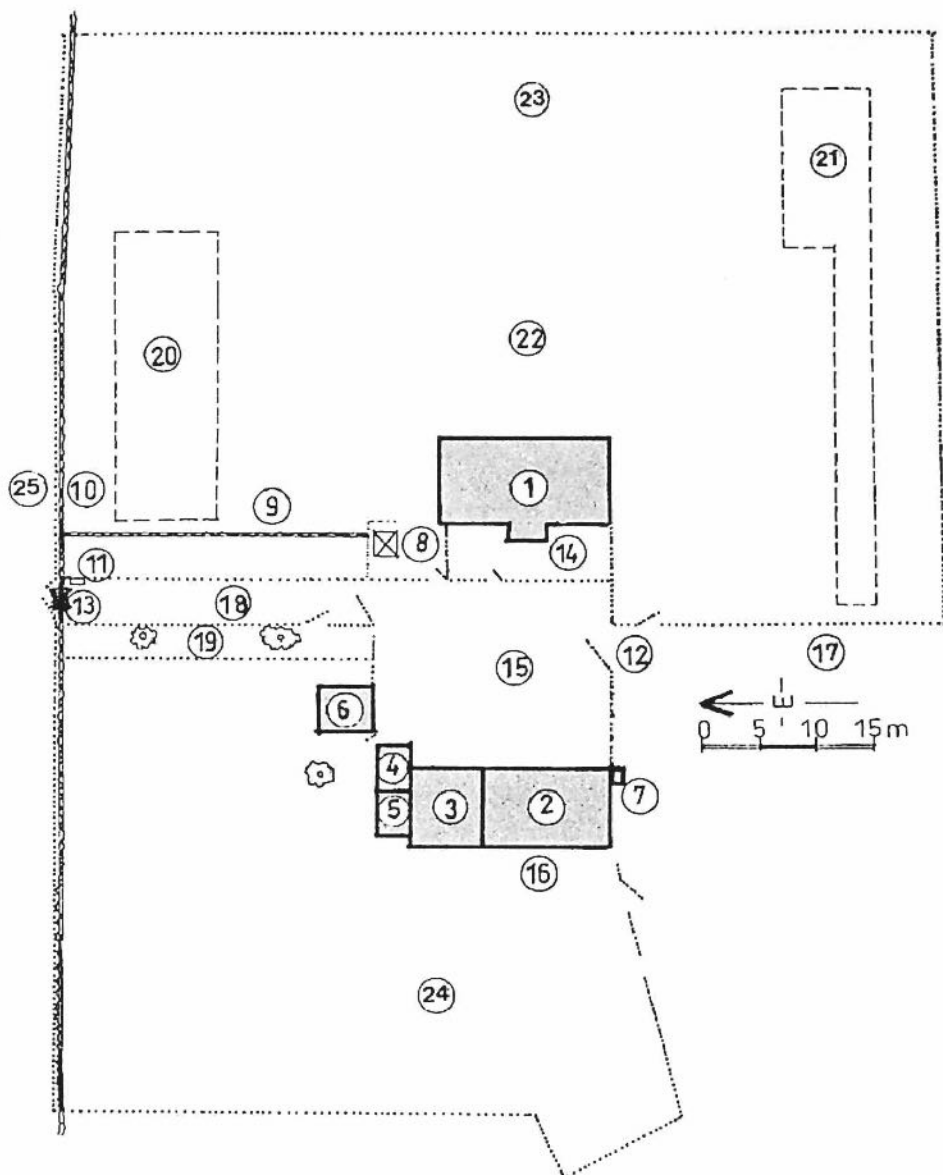
19. ábra. Nagy István baromudvaros elrendezési bagzosi bennvalója. (A 3. sz. felmért tanyai telephely épületei és közvetlen környékük). A számok jelentése: 1. ház, 2. nyári ház, 3. csűr marhapajtával, 4. sütőház, 5. disznópajta tyúkpajtával, 6. fatartó, 7. fatartó, 8. tyúkpajta, 9. árnyékszék, 10. szénacsűr, 11. kút, 12. kút, 13. katlan, 14. kicsi udvar, 15. nagy udvar, 16. bejáró ucca, 17. csűrkert, 18. ganyé, 19. tyúkkert, 20. ganyé, 21. ganyélésánc, 22. szökető, 23. kutyaól, 24. gyümölcsfa, 25. körisfa, 26. fenyőfa, 27. szalma, 28. avara (rudas kapu).

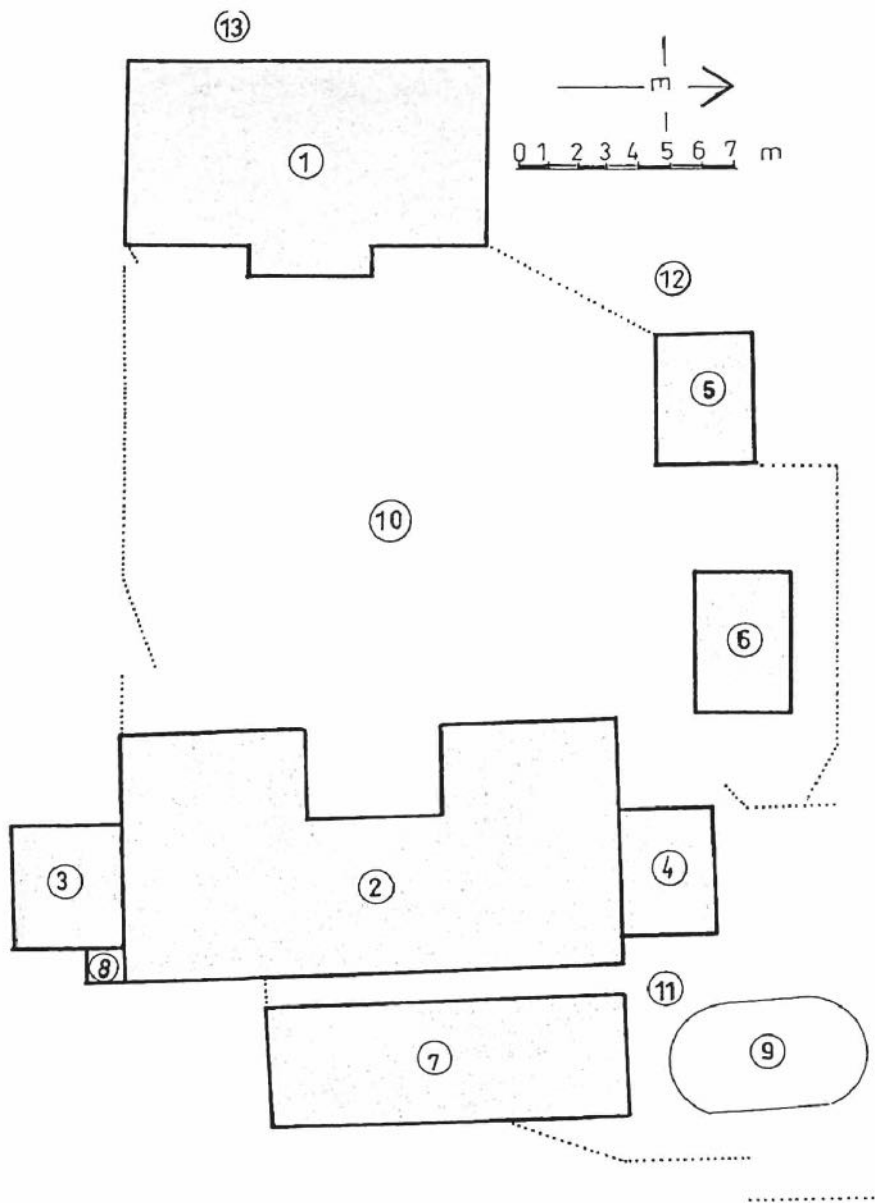
20. ábra. Baromudvaros elrendezései tanyai telephely a Varság patak völgyében. (4. sz. felmért telep). A számok jelentése: 1. ház, 2. csűr, 3. fűskamra, 4. kicsi nyári ház, sütőház, 5. árnyékszék, 6. kicsi udvar, 7. nagy udvar, 8. bejáró ucca, 9. veteményes kert, szántó, 10. kaszáló, 11. erdő, 12. épített út, 13. épített lejáró, 14. Varság pataka, 15. meredek hegyoldal. A jelzett fák gyümölcsfák.

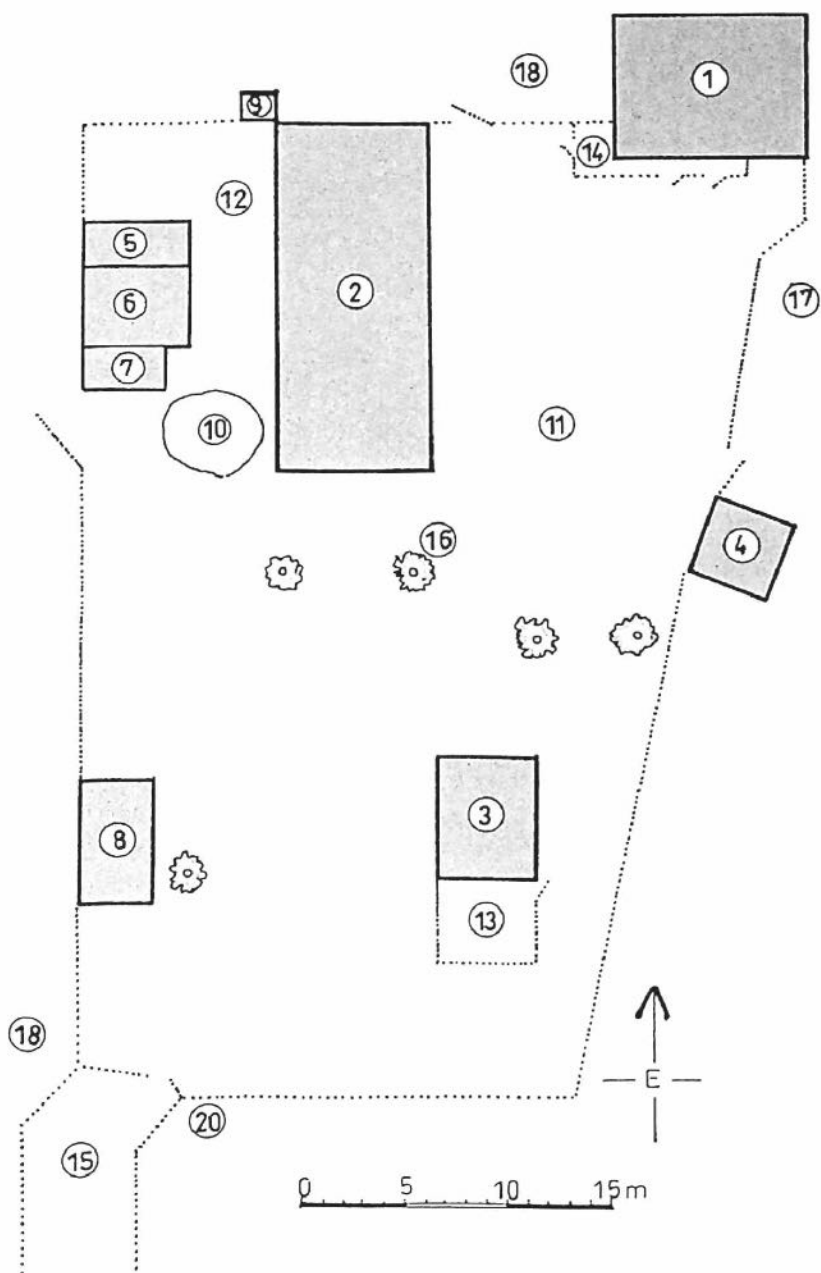
21. ábra. Az 5. sz. felmért tanyai telephely helyszínrajza. A számok jelentése: 1. nagy ház, 2. kicsi ház, 3. csűr, 4. sütő, 5. dísznyópajta, 6. fásszén, 7. kút, 8. díszes székelykapu. (Használatból kikerült hajdani főbejárat). 9. Újabb főbejárat kapui, 10. buda, 11. ganyérakás, 12. szalma, 13. udvar, 14. virágos kert, 15. veteményes kert, 16. gyümölcsös. A jelzett fák gyümölcsfák.

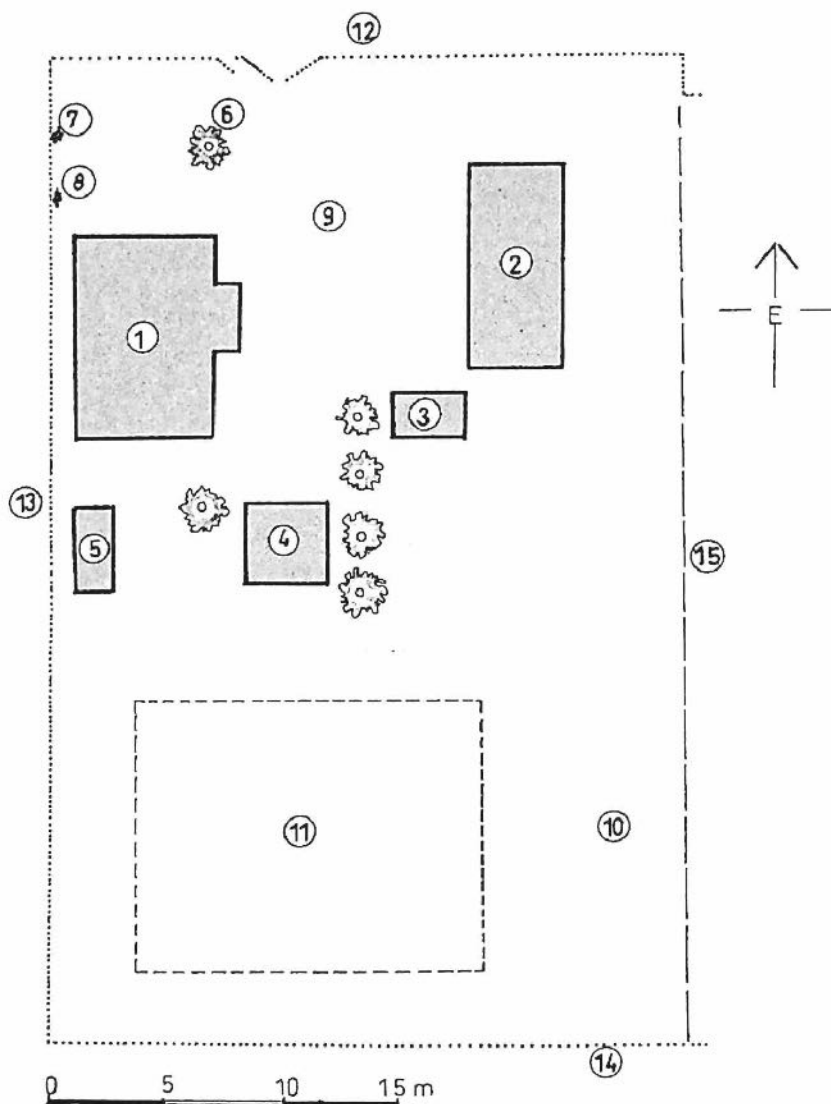
22. ábra. A 6. sz. felmért tanyai telephely helyszínrajz. A számok jelentése: 1. ház, 2. csűr marhapajtijával, 3. disznópajta és árnyékalja (szekérszín) egy fedél alatt, 4. fásszín, 5. juhajta, 6. sütő, 7. árnyék-szék, 8. kút, 9. sánc a kút és a csatorna között, 10. csatorna, amely a Köves patak vizét hozza a ház közelébe, 11. mosópad a csorgónál, 12. a főbejárat kapui, 13. kijáró kapu a *regelő* felé kis híddal a csatorna fölött, 14. kicsi udvar, 15. nagy udvar, 16. csűrkert, 17. bejáró ucca, 18. kijáró ucca, 19. dísznyóker, 20. szántó, 21. szántó, 22. kaszáló, 23. fősöker, 24. ásőker, 25. *regelő* (közlegelő a Nagyküüllöt kísérő erdőig). A jelzett fák gyümölcsfák.

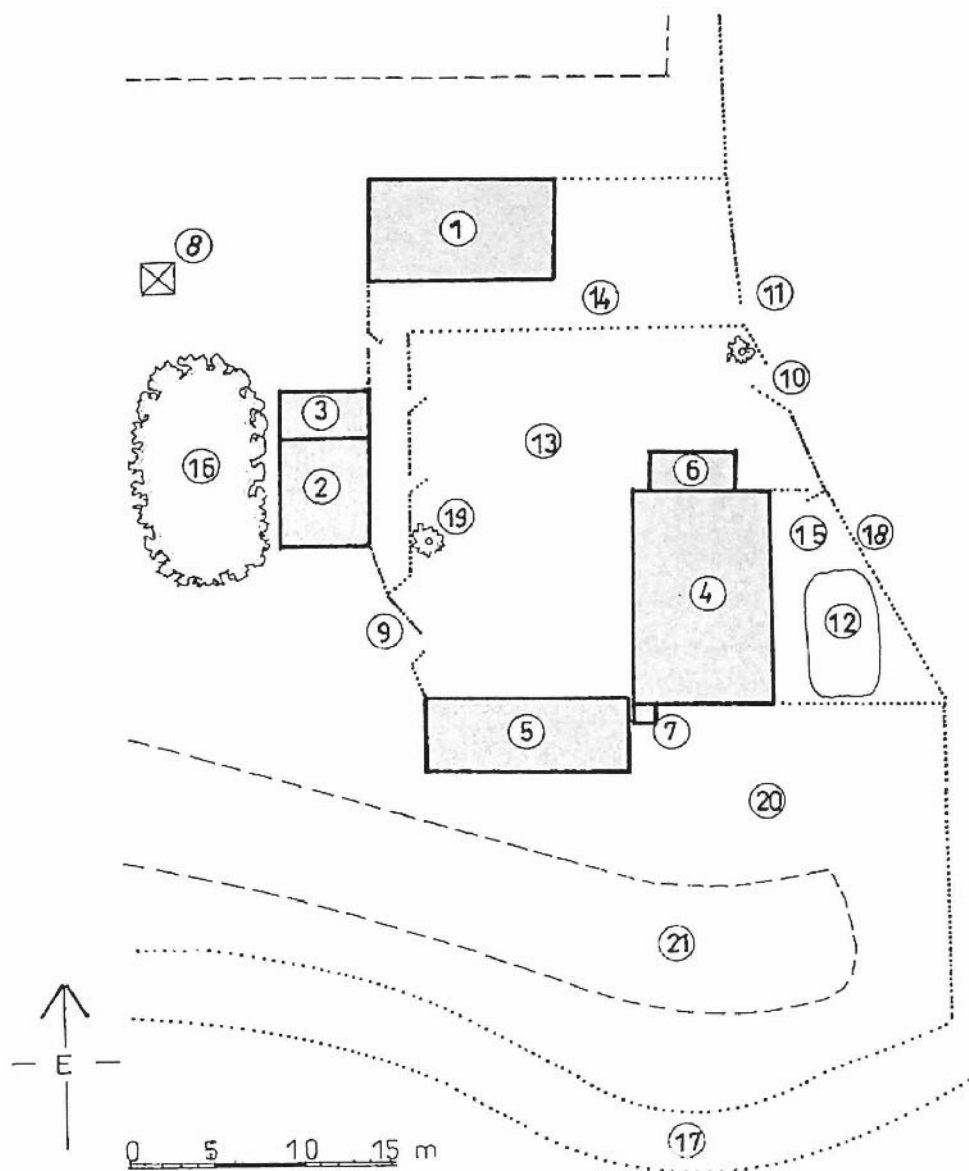
23. ábra. A 7. sz. felmért tanyai telephely rajza. A számok jelentése: 1. ház, 2. csűr, 3. disznópajta, 4. tyúkpajta, 5. sütő, 6. árnyékalja (kocsiszín), 7. szénacsűr, 8. árnyékszék, 9. kaszaj (szalmakazal), 10. udvar, 11. csűrkert, 12. gyümölcsös kert, 13. kaszáló.

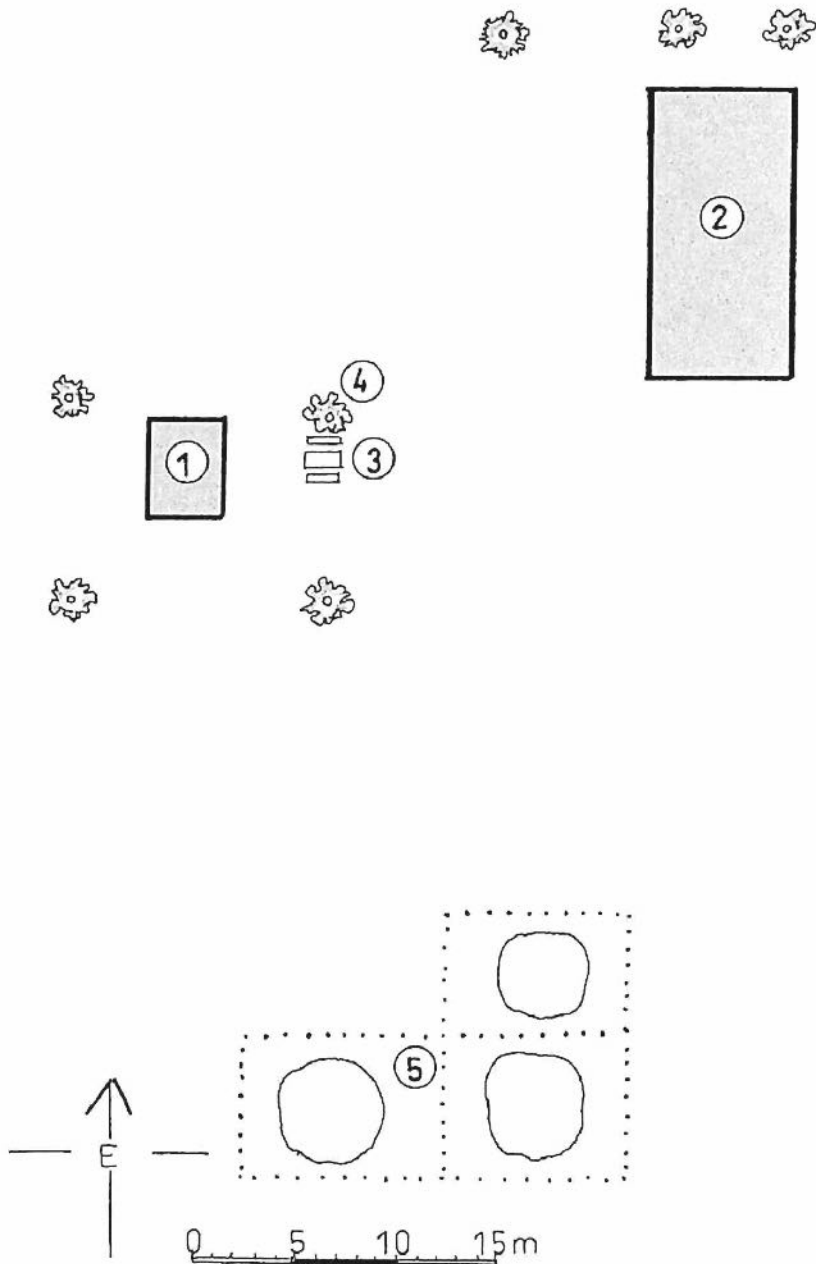
24. ábra. A 8. sz. felmért tanyai telephely rajza. A számok jelentése: 1. nagy ház, 2. csűr, 3. kicsi ház, 4. sütőház, 5. szerszámos, 6. szénacsűr, 7. polyvás, 8. diszlyópajta, 9. árnyékszék, 10. szalmabuglya, 11. udvar, 12. csűrkert, 13. virágos kert, 14. kicsi kert, 15. kijáró ucca, (kb. 50 méter hosszú a szekérútig), 16. gyümölcsfa, 17. kaszáló, 18. kaszáló, 19. szántó és kaszáló, 20. más gazda birtoka.

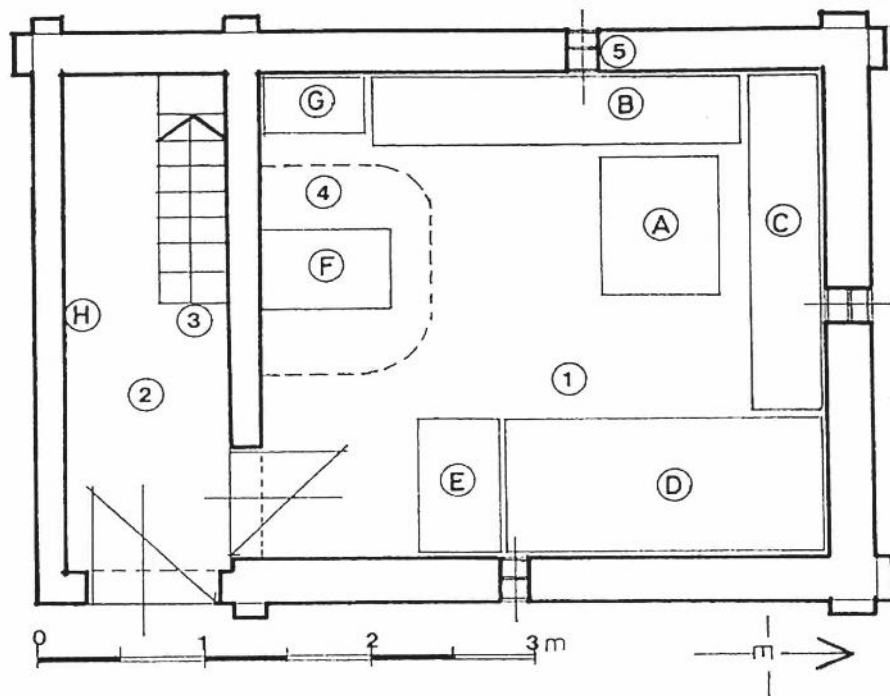
25. ábra. A 9. sz. felmért telephely, amely falusi telekre emlékeztet. A számok jelentése: 1. ház, 2. marhapajta fásszínnel, 3. méhszín, méhes, 4. sütő, 5. disznyópajta, 6. gyümölcsfa, 7. burusnya (orgonafa), 8. jázmin bokor, 9. udvar, 10. kaszáló, 11. szántó, 12. utcává formálódott út, 13. szomszéd telek, 14. mogoró bokros kaszáló, 15. megvert beépítetlen szomszéd telek.
(Nem választja el kerítés a felmért telektől).

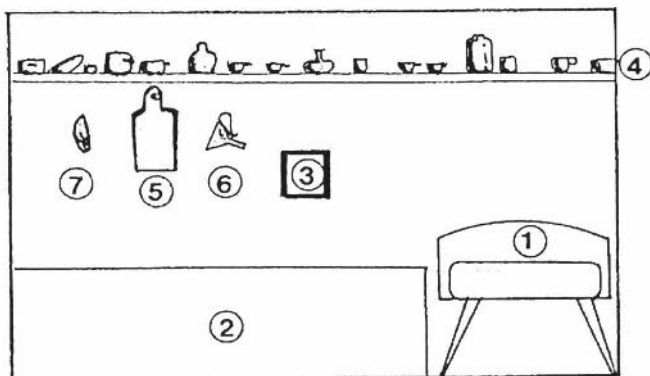
26. ábra. A 10. sz. felmért tanyai telephely rajza. A számok jelentése: 1. ház, 2. kicsi ház, 3. feltétős sütőház, 4. csűr, 5. árnyékalja (kocsiszín), díszyópajta és tyúkpajta egy fedél alatt, 6. fásszín, 7. buda, 8. elhagyott kút, 9. korábbi főbejárat kis- és nagykapuja, 10. újabb főbejárat nagykapuja, 11. újabb főbejárat áthelyezett kiskapuja, 12. szalmakazal, kaszaj, 13. nagy udvar, 14. kicsi udvar, 15. csűrkert, 16. gyümölcsös, 17. szekérút (közút), 18. újabb, taposott út a kerítés közelében, 19. gyümölcsfa, 20. kaszáló, 21. szántó.

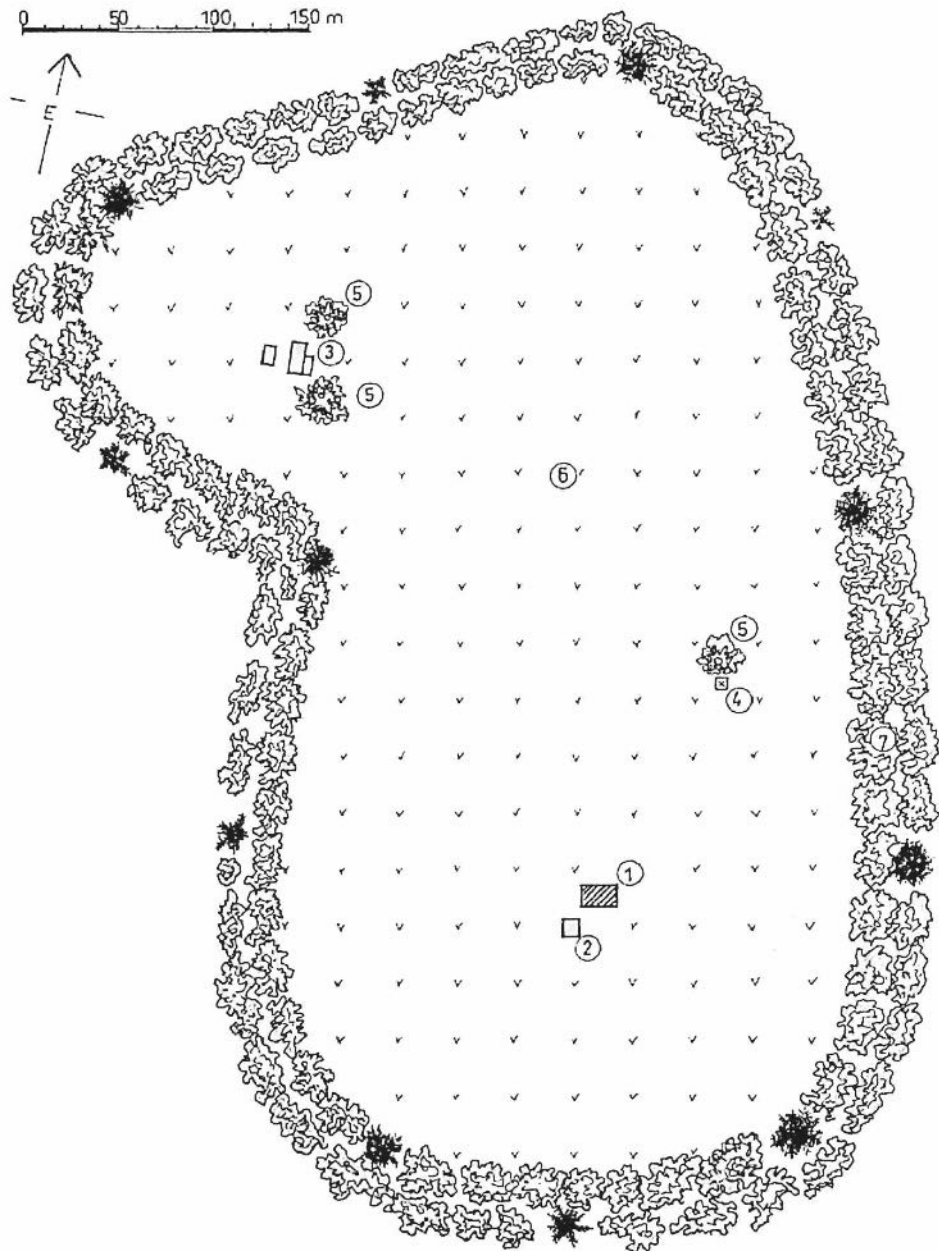
27. ábra. A 11. sz. felmért telephely, egy oroszhegyi birtoklású szállás helyszínrajza. A számok jelentése: 1. oroszhegyi kicsi ház, 2. csűr, 3. földbe erősített lábú asztal két paddal, 4. almafa, 5. szénabuglyák ideiglenes kerítéssel.

28. ábra. A 11. sz. felmért telephely oroszhegyi kicsi házának alaprajza a hajdani *kuptor* helyének jelölésével. A számok és betűk jelentése: 1. ház, 2. *eresz*, 3. létra, 4. köpadozat a hajdani *kuptor* helyén, 5. lyukablak, A. asztal, B. deszkapad, C. *kanapé*, födeles padláda, D. ágy, E. *szűszék*, ácsolt láda, F. vastűzhely, G. fászláda, H. *zakota*, lim,lom.

29. ábra. A 11. sz. felmért telephely területén álló oroszhegyi kicsi ház véghomlokzati falának belső nézetrajza. A számok jelentése: 1. ágy (kecskelábú prics), 2. *padláda*, 3. lyukablak, 4. cdénytartó polc, 5. *lapító*, (vágódeszka), 6. bádóg tölesér, 7. bádóg tejszűrő.

30. ábra. A 12. sz. feltárt telephely, egy hajdani korondi birtoklású ásottüttetejei szállás helyszínrajza. A számok jelentése: 1. csűr, 2. hajdani épület alapfalai, 3. hajdani épületek alapfalai, 4. bő vizű forrás, 5. magányos bükkfa, 6. elvadult irtáskaszáló, 7. fenyővel kevert bükkerdő.